

อนิจจาทหารหาญผู้ชายยุค: นิราศปัตตานีกับการสร้างความทรงจำและภาพ แทนทหารญี่ปุ่นในสงครามโลกครั้งที่ 2¹

Dear Me, Poor Brave Soldiers: Nirat Pattani and Construction Memories
and the Representation of Japanese Soldiers in World War I

พีเชฐ แสงทอง

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาวรรณกรรมเรื่อง “นิราศปัตตานี” ของประมุข อุทัยพันธุ์ กวีคนสำคัญชาวเมืองปัตตานีในช่วงทศวรรษ 2490-2520 ในฐานะวรรณกรรมที่สะท้อนให้เห็นความทรงจำของชาวปัตตานีต่อการยกพลขึ้นบกของกองทัพญี่ปุ่นในเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 ผลการศึกษาพบลักษณะเด่นสองด้าน ด้านแรกคือ วรรณกรรมนี้เขียนขึ้นภายใต้ขนบวรรณศิลป์ของนิราศภาคใต้ที่มีการผสมผสานระหว่างขนบนิราศตามแบบแผนภาคกลาง กับนิราศที่ถูกประยุกต์เข้ากับบริบทภาคใต้ ในด้านเนื้อหา นิราศปัตตานีพยายามสร้างความทรงจำใหม่ถึงสถานการณ์บ้านป่วนที่เกิดขึ้นในเมืองปัตตานีเมื่อ 8 ธันวาคม 2484 วรรณกรรมจึงมีฐานะเป็นการประกอบสร้างความทรงจำเกี่ยวกับเมืองปัตตานีและทหารญี่ปุ่นในสายตาของคนท้องถิ่น ซึ่งมีทั้งแง่มุมที่น่าแปลกตา อ่อนโยน และโหดร้าย ภาพความเป็นญี่ปุ่นดังกล่าว ได้สะท้อนกลับให้เห็นภาพแทนของความเป็นคนไทยในสถานการณ์สงครามที่กล้าหาญ มีเมตตา และตกเป็นเหยื่อ

Abstract

This article examined the literature of "Nirat Pattani" written by Pramul Uthaiphan who is an outstanding Pattani poet during the period from 1947-1977. The results addressed two distinguished characteristics. First, the literature was a prominent poetic form of the Southern literary convention which composed of the Central literary patterns and literary work applied to the Southern context. It became literary genre to record important events of communities and individual lives. Second, the content of Nirat Pattani attempted to present turbulent time occurring during the Japanese invasion of Pattani province on 8 December 1941. This presented emotions and various reactions of the people, civil servants and youth soldiers (Yuwachon Thahan) along with describing the loss of life and property of the Pattani people from Japanese soldiers' threat. The literature was as literature constructing the Japanese soldiers from the eyes of local people which comprised of exotic, gentle, and cruel treatment. That Japanese image reflected the pictures of Thainess in the war that were bravery, mercy, and victimization.

บทนำ

ต้นเดือนธันวาคมของคนไทยเมื่อ 80 ปีก่อนเป็นเดือนแห่งการเริ่มต้นของชีวิตอันไม่ปกติของคนไทยที่กินเวลาต่อเนื่องยาวนานร่วม 4 ปี ความไม่ปกตินี้ส่งผลกระทบต่อกระเทือนต่อการดำรงชีวิตในระยะยาวของคนจำนวนไม่น้อย อีกทั้งยังเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างไทยกับนานาประเทศด้วยเช่นกัน

ที่จังหวัดสงขลา เวลา 00.30 ของวันที่ 8 ธันวาคม นายสุชาติ รัตนปราการ เจ้าของหีบให้ห็นโรงสีแดงบนถนนนครนอกบอกว่าเขาได้ยินนายเองห็น หรือสุดมกิจ ฉันทวิบูลย์ มาตบประตูบ้านอย่างคนตาดีตาลาน ละล่ำละลักแจ้งว่ามีเรือรบ 20 ลำเข้ามาจอดอยู่ที่อ่าวหน้าศาล เมื่อไปดูก็พบเรือขนาดใหญ่ยักษ์ 7-8 ลำ และขนาดย่อมลงมาอีก 15-16 ลำ กำลังเทียบฝั่งท่า

ข่าวนี้ถูกส่งผ่านโทรเลขไปยังนครศรีธรรมราช และชุมพรอย่างรวดเร็ว ทำให้พลกำลังที่ค่ายชिरารู

ซึ่งกำลังเตรียมงานฉลองรัฐธรรมนูญอยู่หน้าเมืองต้องกลับไปเตรียมกำลังพลพร้อมตั้งรับสถานการณ์ โดยด่วน ผู้บัญชาการมณฑลทหารบกที่ 6 สั่งการให้เตรียยเวป้าสัญญาณ แต่ไม่ทันที่จะเรียกพลเตรียมพร้อมได้เต็มที 2 พลทหาร 2 นายเวรบ้ำนท่าแพก็วิ่งมาแจ้งว่าญี่ปุ่นกำลังยกขึ้นจากเรือ และได้ลำเลียงกำลังด้วยเรือห้องแบนมาตามคลองท่าแพแล้ว นายเวรทั้งสองมีอาการตระหนกอย่างคนที่รอดพ้นภัยมาหวุดหวิด การณ์ทราบต่อมาว่าเขาหลบหนีรอดมาจากการถูกจับกุมโดยทหารญี่ปุ่น

ส่วนที่ชุมพร รายงานไปถึงก่อนที่กองทัพญี่ปุ่นจะจอดเรือเทียบท่าในเวลา 02.00 น. โชคดีที่เป็นคืนน้ำลด ทำให้จุดยกพลที่บ้านแหลมดินและบ้านคอสนน้ำลงห่างฝั่งไกลออกไปถึง 1 กิโลเมตร ทหารญี่ปุ่นต้องละทิ้งสัมภาระลงจากเรือเดินฝ่าเลนที่ลึกถึงขาอ่อนมาขึ้นฝั่ง ชุดแรกใช้เวลาถึง 1 ชั่วโมง กว่าทั้งหมดจะลงจากเรือได้ก็เช้าแล้ว

ที่ชายฝั่งปัตตานี ในเวลาราวตี 3 ชาวประมงชาวรัฐสะมิแลรายหนึ่งก็ได้ไปแจ้งนายอำเภอเมืองปัตตานีว่ากองเรือทหารไม่ทราบฝ่ายได้มุ่งหน้ามาขึ้นฝั่ง บริเวณหมู่บ้านรัฐสะมิแลซึ่งเป็นที่ตั้งของสนามกีฬาจังหวัดปัตตานีและมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ปัจจุบัน เรือยไปจนถึงบ้านบางตะวาอำเภอหนองจิก รวมระยะทางราว 8 กิโลเมตร ทหารญี่ปุ่นสองกองพลก็บุกขึ้นมาพร้อม ๆ กัน ราว 1 ชั่วโมง หลังจากนั้นก็เกิดความเคลื่อนไหวของตำรวจทหารเข้าราชการพลเรือน ตลอดจนพนักงานบริษัทห้างร้านเอกชนจับอาวุธเข้าต่อสู้

ภาพความทรงจำดังกล่าวนี้ได้รับการจดบันทึกไว้ในเอกสารราชการและงานวิชาการด้านประวัติศาสตร์ส่วนหนึ่ง อย่างไรก็ตาม ผู้ศึกษาได้ค้นพบว่ายังมีวรรณกรรมอีกเรื่องหนึ่งที่บันทึกความทรงจำถึงเรื่องราวสำคัญในประวัติศาสตร์ของเมืองปัตตานีครั้งนี้เอาไว้โดยตรง คือ วรรณกรรมเรื่อง “นิราศเมืองปัตตานี” ผลงานเขียนของประมุข อุทัยพันธุ์ กวีชาวอำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี ที่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมสัมผัสกับบรรยากาศของการยกพลขึ้นบก การต่อต้าน การสู้รบ ตลอดจนถึงเห็นถึงความสูญเสียของชาวปัตตานีในเหตุการณ์นี้ นิราศเมืองปัตตานีจึงถือเป็นหลักฐานทางวรรณกรรมในฐานะวรรณกรรมประวัติศาสตร์สำคัญชิ้นหนึ่งที่สื่อให้เห็นอารมณ์ความรู้สึกของชาวเมืองปัตตานีในสถานการณ์รุนแรงที่ต้องตั้งรับ

ภาพจำปัตตานีในการสื่อสารผ่านตัวบทวรรณกรรม

นอกจากเอกสารของทางราชการจำนวนมากแล้ว วัตถุแห่งความทรงจำเกี่ยวกับปัตตานีในสถานการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 ก็มีอยู่ไม่มากนัก ยิ่งเป็นเอกสารของปัจเจกบุคคลหรือเอกชนแล้วก็ยิ่งนับจำนวนได้ไม่เกินนิ้วมือ ด้วยเหตุนี้ภาพจำเกี่ยวกับเหตุการณ์ครั้งสำคัญในประวัติครั้งนี้

ส่วนใหญ่จึงมักจะมาจากความทรงจำของผู้คนที่ได้เข้าไปเกี่ยวข้องทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ดังจะเห็นได้ว่าเมื่อมีการจัดทำเอกสาร “50 ปีวีรไทย” เพื่อรวบรวมข้อมูล ข้อเท็จจริง และผลกระทบจากเหตุการณ์นี้ในงานเพื่อประกอบการสัมมนาเรื่อง “ประวัติศาสตร์ไทยวันที่ 8 ธันวาคม 2484” ระหว่างวันที่ 4-5 พฤศจิกายน 2534 ณ สโมสรนายทหารค่ายวชิราวุธ นครศรีธรรมราช ข้อมูลการขึ้นบกและการต่อต้านทหารญี่ปุ่นในเขตจังหวัดต่าง ๆ ส่วนใหญ่แล้วมาจากการสัมภาษณ์เพื่อรื้อฟื้นความทรงจำของบุคคลที่ได้ประสบเหตุการณ์โดยตรงและโดยอ้อมทั้งสิ้น

จึงอาจกล่าวได้ว่า จนถึงปัจจุบัน ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นขึ้นบกที่ปัตตานีในสงครามโลกครั้งที่ 2 ยังคงเป็นภาพทรงจำที่เป็นส่วนเสี้ยวที่สามารถเติมเต็มได้อีกต่อไปอย่างไม่สิ้นสุด ตราบใดที่การศึกษาค้นคว้ายังพบข้อมูลหลักฐานใหม่ ๆ

วรรณกรรมนิราศเรื่อง “นิราศปัตตานี” เป็นอีกหลักฐานหนึ่งซึ่งได้มีการฟื้นความทรงจำเรื่องนี้ขึ้นมาอีกครั้งหลังเหตุการณ์ผ่านไปราว 25 ปี เรื่องสร้าง ความทรงจำถึงสถานการณ์ในบางแง่มุมของประชาชนชาวจังหวัดปัตตานีในการตั้งรับกับการยกพลขึ้นบกของกองทัพญี่ปุ่น วรรณกรรมเรื่องนี้ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ.2509 ในรวมวรรณกรรมนิราศที่ชนะการประกวด ซึ่งจัดโดยสโมสรสุนทรภู่ ที่มีเปลื้อง ณ นคร เป็นผู้ดำเนินการคนสำคัญในยุคนั้น

นิราศบันทึกว่าเหตุการณ์ญี่ปุ่นยกพลขึ้นบกครานั้นเกิดในเช้าเมื่อวันที่ 8 ธันวาคม 2484 หลังสงครามโลกปะทุขึ้นแล้วเมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2482 ราว 2 ปี บรรยากาศของปัตตานีในช่วงนั้นอยู่ระหว่างปิดเทอม นักเรียนที่บ้านอยู่ต่างอำเภอที่มาเรียนในตัวเมืองปัตตานีจึงเดินทางกลับบ้าน กวีเป็นนักเรียนอยู่ก็ได้เดินทางกลับอำเภอ

ดูเหมือนกวีจะตั้งใจที่จะสื่อความอ่อนโยน
ที่ย้อนแย้งกับบทบาทหน้าที่ของทหารที่ต้องเข้มแข็ง
เพื่อจะนำไปสู่ข้อสรุปของกวีเองว่า
มนุษย์เรา “ถึงแม้จะเป็นทหารที่ใจกล้าหรือชำนาญการต่อสู้
แต่ในมุมมองของความเป็นคนก็ย่อมมีความผูกพันอ่อนไหวกับลูกเมียที่ละกั๊งมา”

ยะรังไปแล้ว แต่ในยามเช้า ก็ออกมาเห็นบนถนนใน
ยะรังมีรถวิ่งกันวุ่นวายผิดจากเช้าของทุกวัน กวีก็
ตกใจ ก่อนจะตกใจยิ่งขึ้นเพราะได้ยินชาวบ้านพูด
กันว่าทหารญี่ปุ่นยกพลยึดเมืองปัตตานีแล้ว ให้รีบ
หาที่ซ่อน

ฉากต่อมา กวีเล่าถึงเรื่องราวที่ได้ยินข่าวว่าราว
ตีสี่ทหารญี่ปุ่นก็ขึ้นเต็มชายหาด ก่อนจะเคลื่อนพล
เข้ามาในตัวเมือง ขณะที่ตำรวจไทยก็ออกต่อต้าน
และมีการสู้รบ ยังมีทหารเกณฑ์ที่เข้าช่วยอีกแรง
ส่วนทหารจากค่ายบ่อทองอยู่ระหว่างทางที่จะมา
สมทบอีกหนึ่งกองพัน

กวีสะท้อนความรู้สึกในใจว่า สถานการณ์น่า
จะยิ่งวุ่นวายมากขึ้น จึงนึกถึงทหาร และตำรวจ
ขณะเดียวกันก็เกิดสำนึกอยากจะเป็นหนึ่งในผู้ร่วม
ต่อสู้กับทหารญี่ปุ่นด้วย เพราะตนก็ได้รับการฝึกฝน
มาในฐานะยุวชนทหารคนหนึ่ง ในจำนวนหลายคน
จากโรงเรียนเบญจมราชูทิศ² คิดได้อย่างนั้นก็เกิด
ความรู้สึกฮึกเหิม อยากออกไปช่วยเหลือเพื่อน ๆ
คงทำให้เพื่อนมีกำลังใจมากขึ้น แต่อีกใจหนึ่งก็มี
ความกังวลเพราะไม่รู้จะเดินทางเข้าเมืองปัตตานีได้
อย่างไร เนื่องจากหารถเข้าเมืองยาก เพราะรถใน
เมืองก็พยายามหลบหนีออกมาต่างอำเภอกัน
หมด ระยะทางจากบ้านที่ยะรังก็ห่างจากปัตตานีถึง
15 กิโลเมตร

อย่างไรก็ดี กวีตัดสินใจแน่วแน่ว่าจะไปช่วยรบ
ด้านญี่ปุ่นร่วมกับเพื่อน ๆ ยุวชนทหารตามหน้าที่
แต่งชุดแล้วไปบอกลาพ่อกับแม่ว่าจะเข้าเมือง
ปัตตานี พ่อแม่ก็ให้ผ้ายันต์ที่พระสงฆ์ให้มาเป็น
เครื่องคุ้มครองตัว จึงพยายามหารถเข้าเมืองให้ได้
โชคดีได้เจอรถโดยสารคันหนึ่งที่ต้องเข้าไปทำธุระ
บางอย่างในเมือง จึงขออาศัยไปด้วย

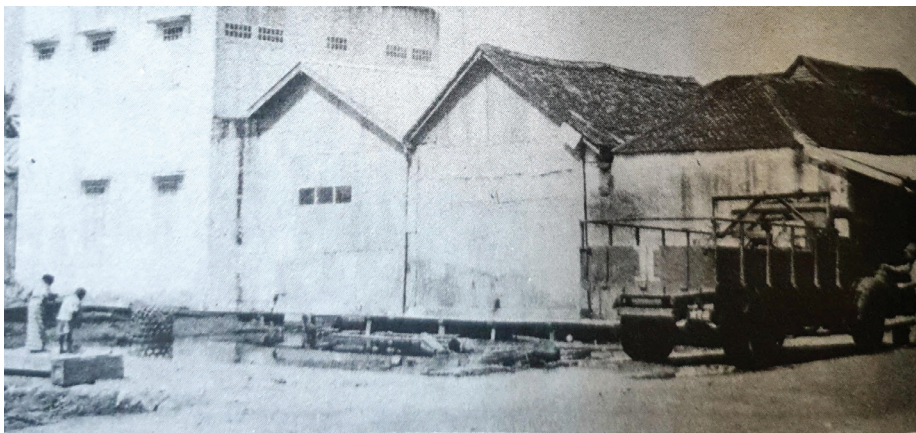
เวลา 7.00 น. กวีก็ออกจากยะรัง รถที่โดยสาร
มาจอดให้ลงที่ตลาดปัตตานี คนขับรีบปิดกุญแจ
ก่อนจะลุกหลุกหลุนหายไปอย่างรวดเร็ว กวีจึงออกมายืน
กลางถนนด้วยความสงสัยและมึนงง หวังที่จะพบ
ผู้คนเพื่อจะสอบถามให้หายสงสัย มองซ้ายมองขวา
ก็ไม่พบใครราวกับว่าอยู่ในเมืองร้างอันว่างเปล่า
บ้านช่องร้านค้าปิดสนิทไร้เสียงสังสรรค์ มีแต่
เสียงปืนที่ดังประชันกัน เสียงนั้นก็อยู่ไม่ห่างจาก
ตนนัก จึงตัดสินใจวิ่งไปหมายจะไปเอาปืนที่ราชการ
รวบรวมไว้ให้ยุวชนทหารที่สถานีตำรวจ แต่เมื่อ
ไปถึงก็ต้องผิดหวังเพราะคนอื่นเขาเอาไปใช้กัน
หมดแล้ว

กวีอธิบายว่าสำหรับยุวชนทหารนี้ไม่สามารถ
ที่จะพกปืนติดตัวได้ ทางทหารจะตั้งรวมไว้ที่โรงพัก
เท่านั้น จะเบิกใช้ได้ก็เมื่อถึงเวลาฝึกซ้อมและ
เหตุการณ์จริงเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ กวีจึงทำได้แค่เพียง
สังเกตการณ์สถานการณ์อยู่ในบริเวณนั้น ครั้นจะ

หลบไปไกลก็ดูจะเป็นการนำเกลียด เพราะตนก็แต่งชุดยุวชนทหารอยู่

ทหารญี่ปุ่นเคลื่อนพลเข้ามาประชิดแม่น้ำปัตตานีด้านฝั่งตรงกันข้ามกับสถานีตำรวจได้เรียบร้อยแล้วในเวลาราว 08.00 น. กำลังจะเคลื่อนเข้าใจกลางเมือง ตรงนี้เกิดการต่อสู้กันพักใหญ่ เพราะทางฝั่งเจ้าหน้าที่ไทยก็พยายามระงับยับยั้งไม่ให้ทหารญี่ปุ่นข้ามแม่น้ำมา โดยฝ่ายไทยมีหลวงสุนาวินวิวัฒน์เป็นผู้บังคับบัญชาหัวหน้าประจำจังหวัด ท่านยืนเด่นหน้าโรงพักพร้อมให้คำบัญชาแก่ตำรวจและยุวชนทหาร แต่ไม่นานนักก็บอกว่ากระสุนถูกนำไปใช้จนใกล้จะหมด อีกทั้งสถานะของไทยเริ่มมีปัญหา ทุกคนก็ต่างรู้ดี แต่ก็ไม่มีใครที่จะถามนอกเสียจากจะหลบเอาตัวรอดกัน

ด้วยเหตุนี้ บริเวณสะพานเดชานูชิตจึงเป็นสมรภูมิที่สำคัญที่มีการชกกัน ทางชาวไทยนั้นถือว่าถ้าญี่ปุ่นข้ามสะพานมาถึงฝั่งสถานีตำรวจได้ก็คงหมายถึงความปราชัย สะพานที่ยาวและแคบทำให้ญี่ปุ่นไม่กล้าลี้ผลลามาข้ามไป เพราะไม่รู้ว่กองกำลังของชาวปัตตานีฝั่งในตัวเมืองมีมากน้อยเพียงใด

สภาพในตัวเมืองปัตตานี ย่านตลาด อาคารมีร่องรอยเสียหายไม่มากนัก เพราะการเจรจาตุ้ก่อนที่กองทัพญี่ปุ่นจะข้ามสะพานเดชานูชิตมาได้ อย่างไรก็ตาม เมื่อข้ามแม่น้ำมาได้ทหารญี่ปุ่นก็ได้บุกยึดค้ันห้างร้านเอกชน และบ้านเรือนราษฎรจนเสียหายไปทั่ว

หลังจากนั้น กวีก็กล่าวถึงทหารจากหน่วยร.พัน 42 จากค่ายบ่ทองว่าได้เดินทางเข้ามาในเมืองตั้งแต่เช้า แต่ก็ถูกทหารญี่ปุ่นด้านตีจนพ่ายแพ้แม่ทัพใหญ่ คือพันตรีขุนอิงคฤททบริหารเสียดชีวิต³ อย่างไรก็ดี ระหว่างนั้นก็มีโทรเลขแจ้งข่าวมาว่าทหารอากาศจากประจวบคีรีขันธ์จะมาช่วย ขอให้กองกำลังที่ปัตตานีติดสัดทหารญี่ปุ่นไว้พลาง ๆ

หลังจากนั้นไม่นาน กองกำลังทางอากาศก็มา นายสัน ศิริโสภล เจ้าหน้าที่ประณีย์ซึ่งติดอยู่สถานีตำรวจด้วย ตัดสินใจวิ่งไปถามนายถนมนยา ปุณณภิกิริมย์ นายไปรษณีย์ปัตตานีซึ่งประจำการอยู่สำนักงานที่ตั้งอยู่ไม่ไกลกันนัก เพื่อให้ช่วยยืนยันข่าวนี้ พุดคุยกันไม่เท่าไรก็ได้ยินเสียงเครื่องบินเต็มท้องฟ้าทางทิศตะวันออก มีหลายลำบินตรงมาอย่างรวดเร็ว แต่พอใกล้เข้ามาก็ต้องตกใจเพราะไม่ใช่เครื่องบินกองทัพอากาศไทย เหตุการณ์จึงตึงเครียดยิ่งกว่าเดิม เห็นแสงใต้ท้องเครื่อง ทุกคนก็รีบวิ่งหาที่ซ่อนตัว เพราะเครื่องบินที่ลี้ถักันว่จะเป็นกองกำลังทางอากาศจากประจวบคีรีขันธ์ กลับกลายเป็นกองกำลังของญี่ปุ่นไปแทน โชคดีที่ยังไม่ได้ทิ้งระเบิดลงมา เพียงแค่ขีดลำผ่านเหมือน

พ.ต.ชุนอิงคฤทธรบริหาร

มาสังเกตการณ์เท่านั้น

กระทั่งเมื่อเวลาเก้าโมงเศษ ก็มีชาวสงถึงมาว่า จอมพล ป. พิบูลสงคราม สั่งให้ระงับการต่อสู้ไว้ก่อน และให้คอยฟังข่าวคราวที่การเจรจาระหว่างรัฐบาล กับกองทัพญี่ปุ่น โดยฝ่ายญี่ปุ่นก็ได้สั่งการให้ทหาร ทุกหน่วยที่ขึ้นบกริมทะเลอ่าวไทยทุกที่หยุดการ ประทะรุนแรง

อย่างไรก็ดี ในช่วงเวลาประมาณ 3 ชั่วโมงที่มีการปะทะ ก็ทำให้ทหาร ประชาชน และยุวชนทหาร ของไทยเสียชีวิตรวม 40 คน โดยเฉพาะยุวชนทหาร เสียชีวิตถึง 5 คน ทั้งหมดเป็นนักเรียนจากโรงเรียน เบญจมราชูทิศ

การประกาศหยุดยิงของทั้ง 2 ฝ่าย ทำให้บรรยากาศในเมืองปัตตานีดีขึ้น นายสันได้ชวนกวี ไปกินข้าวที่บ้านพักหลังเก่า ๆ หลังที่ทำการไปรษณีย์ นายสันมีลูกหลายคน คนสุดท้ายวัย 4 ขวบ อยู่กับ พ่อ ส่วนคนอื่น ๆ ภรรยาของนายสันพาอพยพไปอยู่ในชนบทแล้ว

ตกเย็นบรรยากาศยิ่งผ่อนคลายมากขึ้น แต่ ประชาชนชาวปัตตานีก็ยังไม่หายตระหนก มีการ รวมตัวพบปะกันเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ตัวกวีเองนั้นได้เปลี่ยนเสื้อผ้าที่บ้านนายสัน ก่อนจะ ตามไปที่ไปรษณีย์ ไปถึงก็พบลูกนายสันอยู่ที่นั่น

พร้อมกับเพื่อนร่วมงาน 3-4 คนนั่งสนทนากันอย่าง ออกรส กวีออกตัวว่าตนเองเด็กกว่าเลยไม่ได้ออก ความคิดเห็นใด ได้แต่ฟังมุมมองในการพูดคุยกัน ของข้าราชการผู้ใหญ่

แต่พักหนึ่งก็ต้องชะงักการพูดคุย เพราะได้ยิน เสียงทหารญี่ปุ่นเดินเข้ามา สัญญานั้นทำให้เป็นที่ ประจักษ์ว่า ทหารญี่ปุ่นได้ข้ามสะพานเดชาอนุชิต มาแล้วเรียบร้อย การเข้ามาเช่นนี้คือการเข้ามา ยึดที่ทำการไปรษณีย์เป็นที่พักอาศัยหลบซ่อน เนื่องจากเห็นว่าเป็นสถานที่ราชการ เจ้าหน้าที่ไทย ก็ได้ถอยไปตามเรื่องตามราว แต่ทหารญี่ปุ่นก็ทำ ไม่รู้ไม่ชี้ ทำให้เจ้าหน้าที่ไทยทั้งหมดต้องล่าถอย

หลังจากนั้นก็บรรยายภาพการยึดไปรษณีย์ ของทหารญี่ปุ่นว่าได้ขนข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ มาวาง หลายคนเริ่มทยอยกันลงท่าแม่น้ำอาบน้ำ ตรงนี้กวีบรรยาย ทำให้เห็นวัฒนธรรมการชำระ ร่างกายของญี่ปุ่นที่กวีบอกว่า “เป็นสิ่งใหม่ใน สายตา” หรือเป็นสภาวะของความแปลกตาตื้นใจ นั้นเอง โดยทหารญี่ปุ่นจะอาบน้ำถอดเสื้อผ้า เหลือ แต่ผ้าเตี่ยวผืนเล็ก หลังจากนั้นก็แจกจ่ายมะนาวสด ผ่าสองซีก แล้วนำมาคั้นให้จ๋า เพื่อใช้ในการดูตัว

กวีบรรยายกิจกรรมของกองทหารญี่ปุ่นได้ อย่างน่าสนใจว่าเมื่ออาบน้ำทำความสะอาดร่างกาย เรียบร้อยแล้ว ต่างคนต่างหุงข้าวทำอาหาร เมื่อเสร็จ แล้วก็เริ่มทานอาหารประสานกับเพลงอันไพเราะ ทุกคนล้วนมีแต่ความสดชื่น เบิกบาน และมีความสุข เหมาะสมแล้วกับชีวิตของทหารที่เพิ่งผ่านสงครามมา

สรุปว่าคำคืนวันนั้น กวีพักค้างแรมที่บ้าน นายสันหลังฐานที่มั่นของทหารญี่ปุ่นนั่นเอง เพราะ ไม่มีรถยนต์โดยสารไปะรัง เขาฝากชุดยุวชนทหาร เอาไว้ที่นั่น นายสันก็รู้สึกยินดีที่กวีได้มาอยู่เป็น เพื่อน จึงก่อกองไฟนั่งสนทนากันยาวนานกว่า สองชั่วโมง หลังจากนั้นก็มีนายทหารญี่ปุ่นเข้ามาที่

บ้าน แต่ก็ไม่ได้ให้รายละเอียดว่ามีการสอบถามหรือพูดคุยอะไรกัน กวีเลือกนำเสนอแง่มุมอันอ่อนโยนในหัวใจของทหารญี่ปุ่นว่า เมื่อมานั่งในบ้านแล้วพักหนึ่งก็ได้ยินเสียงลูกของนายสันละเมอเปล่งเสียงร้องออกมา นายทหารก็หยิบรูปภาพลูกของตนเองออกมาดู พร้อมกับแสดงอารมณ์อ่อนโยนและอ่อนไหวต่อความไกลห่างที่มีต่อลูก โดยเขาได้เข้าไปอุ้มลูกนายสันออกมาจากห้องนอน แสดงสีหน้าเศร้าหมอง น้ำตาคลอ จ้องมองเด็กอย่างไม่ละสายตา เหมือนกับว่าจะให้ภาพของเด็กติดอยู่ในตา เขาบอกว่าตนได้จากลูกเมียมาปีกว่าแล้ว มีเพียงรูปภาพเท่านั้น ที่พกไว้เพื่อดูต่างหน้า ภาพนี้ดูเหมือนกวีจะตั้งใจที่จะสื่อความอ่อนโยนที่ย้อนแย้งกับบทบาทหน้าที่ของทหารที่ต้องเข้มแข็ง เพื่อจะนำไปสู่ข้อสรุปของกวีเองว่า มนุษย์เรา “ถึงแม้จะเป็นทหารที่ใจกล้าหรือชำนาญการต่อสู้ แต่ในมุมของความเป็นคนก็ย่อมมีความผูกพันอ่อนไหวกับลูกเมียที่ละทิ้งมา”

ลำดับเหตุการณ์ต่อไปที่นิราศปัตตานีนำเสนอคือเช้าวันรุ่งขึ้น หลังจากการเจรจาสงบศึกระหว่างไทยและญี่ปุ่นส่งผลให้การต่อสู้สงบลงไปหลายชั่วโมง บรรยากาศเริ่มกลับมาเป็นปกติ จะแปลกแปร่งอยู่บ้างก็คือ การที่มีกองทหารของญี่ปุ่นออกตรวจตราและตั้งกองอยู่ในสถานที่ราชการบางแห่งนั่นเอง แต่โดยทั่วไปแล้ว กวีเล่าว่าความตึงเครียดได้ลดลงมาก ความอยากจะเดินทางกลับบ้านก็ลดลงด้วย จึงเดินออกจากบ้านพักของนายสัน เพื่อจะสำรวจตรวจตราสถานการณ์ไปเรื่อย ๆ ระหว่างทางก็พบคนรู้จักบางคน แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าไม่มีเด็กและผู้หญิงออกมาให้เห็นเลย จะมีก็แต่ผู้ชายคนนั้นจักรยานสามล้อ และทหารญี่ปุ่น ทำให้กวีรู้สึกไม่ค่อยดีนัก เพราะยังถือว่าตนเป็นยุวชนทหารและญี่ปุ่นเป็นศัตรูผู้บุกรุก

การสำรวจเมืองของกวีในวันนั้นกินเวลาเกือบทั้งวัน เดินไปถึงหน้าศาล สำนักงานเทศบาล และศาลากลาง พบร่องรอยสิ่งของปรักหักพัง บางจุดเห็นก็รู้ว่าเป็นจุดที่มีผู้เสียชีวิต ก็ให้รู้สึกหดหู่

จากนั้นก็เดินผ่านไปถึงหน่วยยุวชนทหาร เห็นตึกสูง ๆ แต่กลับเงียบสนิท ซึ่งผิดแปลกไปจากก่อนหน้านี้นี้ ตรงจุดนี้ทำให้เขาหวาดคิดไปถึงเพื่อนยุวชนทหารหน่วยที่ 66 ที่เสียชีวิตไปถึง 5 คนด้วยกัน ยิ่งมองเข้าไปในโรงเรียนเบญจมราชาวุฒิชัยก็ยิ่งเศร้าใจหนัก เนื่องจากเขาเป็นนักเรียนอยู่ที่นี้ สภาพโรงเรียนกลับถูกทหารญี่ปุ่นทำลาย บานประตูโดนขวานฟัน เครื่องมือวิทยาศาสตร์เสียหายย่อยยับทั้งหมด และอุปกรณ์ต่าง ๆ อีกมากมายก็ได้รับความเสียหาย หากคำนวณความเสียหายทั้งหมดแล้วก็ไม่ใช่น้อย แม้โต๊ะเรียน และม้านั่ง ยังมีการเคลื่อนย้ายไปตั้งตามริมน้ำในที่ลับตาเพื่อใช้เป็นที่ขับถ่าย

เมื่อถึงเวลาเที่ยง กวีก็กลับไปกินข้าวที่บ้าน นายสัน เสร็จแล้วก็ออกไปสังเกตการณ์ต่อในเมือง ด้านจะบังติกอ ก็ได้พบเพื่อนชื่อนายกล้า ขณะยืนสนทนาสอบถามสภาพการณ์ที่ครอบครัวและชุมชนของนายกล้าต้องพบเจอในวันดีเดย์ ก็มีนายทหาร

เจ้าหน้าที่ไทยหน้าจวนข้าหลวงจังหวัด

ญี่ปุ่น 3 รายเดินมาแ่่นมา พวกเขาจะเข้าไปทำ มิติมีร่ายกับผู้หญิงบ้านหนึ่ง กวีและเพื่อนก็ได้เข้าไป ห้ามไว้ บอกว่าที่บ้านนี้มีคนป่วยหนักอยู่ ทหารไม่ เชื่อ ถีบประตูเข้าไปก็พบว่าผู้หญิงสาวคนนั้นนอนป่วยหนักอยู่จริง

เมื่อผิดหวังจากหญิงสาว ทหารญี่ปุ่นก็หันมา เล่นงานเด็กทั้งสอง บังคับให้ขึ้นมะพร้าวอ่อนให้ กวีไม่เคยขึ้นมาก่อน จึงขอร้องให้นายกล้ำช่วย แต่ นายกล้ำกลับรู้สึกเคียดแค้นทหารญี่ปุ่นจึงแข็งข้อ ต่อเถียง ไม่ยอมขึ้น กระทั่งนายทหารชักกระบี่ออกมา นายกล้ำจึงรีบไต่ต้นมะพร้าวขึ้นไป พอถึงปลาย ยอดก็ทำท่าแข็งขึ้นอีก ไม่ยอมปลิดมะพร้าวลงมา เสียที ทหารญี่ปุ่นจึงเล็งปืนจะยิง นายกล้ำก็เลย จำใจถีบมะพร้าวลงมาให้หลายลูก ก่อนลงมา เมื่อ นายทหารญี่ปุ่นคล้อยหลัง นายกล้ำก็เอาหนังสือติด ยิงใส่ ก่อนวิ่งหนีเอาตัวรอดกันทั้งสองคน

วันนั้นกวีคิดจะกลับบ้านที่ยะรัง เมื่อกลับไป อำลานายสันแล้วก็ไปนั่งรอรถโดยสาร แต่รถก็ไม่มี จึงตัดสินใจเดินไปตามคำแนะนำของชายคนหนึ่ง ที่เดินผ่านป้ายรถมา เขาบอกว่าในสถานการณื สงครามแบบนี้ไม่มีรถโดยสาร เพราะใครที่มีรถก็ ต้องเอาไปแอบซ่อนไว้ไกล ๆ ไม่อย่างนั้นก็จะถูก ทหารญี่ปุ่นยึดเอาไปใช้ทั้งหมด

สังคมิวิทยาวรรณกรรมทศวรรษ 2490-2500 : “กวีรุ่นใหม่” ในบริบทของ “การศึกษาทั่วหน้า” หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475

เมื่อพิจารณาจากประวัติของประมุข อุทัยพันธ์ กวีผู้แต่งนิราศเรื่องนี้ จะพบว่าเขาเติบโตมาใน ครอบครัวของนักอ่านที่สนใจวรรณคดีร้อยกรองไทย ได้รับการปลูกฝังทางร้อยกรองมาตั้งแต่เด็ก เนื่องจาก คุณยายท่องจำบทร้อยกรองต่าง ๆ ได้ ทั้งนี้มีหลักฐาน จากเรื่องเล่าของคนซึ่งเติบโตมาในยุคนั้นเล่าว่า

ชาวบ้านนาประดู่วรรณกลุ่มกันฟังข่าวจาก วิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วรรณกรรมยอดนิยมของชาวใต้ในยุคที่การศึกษา สมัยใหม่กำลังได้รับความนิยมในท้องถิ่นภาคใต้ก็ คือ วรรณกรรมจากภาคกลางที่แพร่กระจายผ่านมาก กับการศึกษาสมัยใหม่ เช่น พระรถเมรี พระอภัยมณี และอิเหนา (จุฬี ทิพย์รักษ์, 2558, น.51-52) ซึ่งกวี เรียกวรรณกรรมเหล่านี้เป็น “วรรณกรรมจักร ๆ วงศ์ ๆ” เมื่อเขาโตพออ่านออกเขียนได้ ก็เอาหนังสือ วรรณคดีที่เรียนมาอ่านให้คุณยายฟังบ้าง

บริบทอีกประการหนึ่งที่ได้สนับสนุนนิสัย รักการอ่านและการเขียนของกวีคือการเรียนใน โรงเรียนสมัยใหม่ กวีสารภาพว่าตนไม่เคยคิดสนใจ การเขียนเลยจนกระทั่งเมื่อ พ.ศ.2498 หลังเข้ารับ ราชการเป็นครูประชาบาล โรงเรียนบ้านประจัน อำเภอยะรัง แล้วจึงเกิดความรู้สึกอยากเขียนบท ร้อยกรองขึ้นมา โดยพยายามตามข่าวการประกวด บทกลอนจากหลาย ๆ แหล่ง งานแรกที่เขียนส่งไป คือการประกวดชิงรางวัลในนิตยสาร “ตำรวจ” จน ได้รับรางวัลที่ 1

การได้รับรางวัลเหมือนเป็นพลังผลักดันให้กวี รู้สึกมั่นใจในการเขียนของตัวเองมากขึ้น จึงเขียน เรื่องมา เมื่อมีเหตุการณ์สำคัญ ๆ ในชีวิตครั้งใดก็

มักจะเขียนถึง เช่น เขียนถึงการเดินทางไปอบรม
พื้นฐานครูเมื่อ พ.ศ. 2498 หรือการเดินทางไป
ไทรบุรี ก็ผลักดันให้เขียน “นิราศไทรบุรี” จนได้รับ
รางวัลเป็นคำชื่นชมจากอภัย จันทวิมล อธิบดีกรม
สามัญ ปู่อุปถัมภ์ไปสมัครงานที่จังหวัดระยองเขียน “นิราศ
ฝักอบรม”

ความมั่นใจที่มากขึ้นเรื่อย ๆ ทำให้กวีก้าวไป
สู่สนามใหญ่ของภาคกลาง ดังเช่น การเขียนบท
ร้อยกรองชุด “พังเพยเฉลยสุภาษิต” ตีพิมพ์ใน
นิตยสารตำรวจเมื่อ พ.ศ.2505 โดยในช่วงเวลานั้น
จนถึง พ.ศ.2508 ประมูลก็ได้ส่งผลงานไปตีพิมพ์
วารสารที่มีชื่อเสียง ในกรุงเทพฯ ทั้งสิ้น เช่น วิทยาสาร
สามทหาร และสารประชาชน เป็นต้น

ประวัติการสร้างผลงานร้อยกรองของประมูล
แสดงให้เห็นถึงเส้นทางของกวีในท้องถิ่นหนึ่งที่
เติบโตมาในครอบครัวที่รักวรรณกรรม ความรัก
วรรณกรรมนี้องงามมากขึ้นเมื่อกวีได้เข้าสู่ระบบ
การศึกษาอย่างเต็มรูปแบบในฐานะครู จึงอาจกล่าว
ได้ว่า รากฐานที่ถูกวางมาจากครอบครัว ได้รับการ
พุ่มพักจากระบบการศึกษาสมัยใหม่ที่เริ่มกลายเป็น
ที่ปรารถนาที่จะเข้าถึงได้ของคนท้องถิ่นทั่วประเทศ
โดยเฉพาะในภาคใต้ นั่น ผู้คนส่วนใหญ่มักจะฝัน
ที่จะให้ลูกได้เข้าโรงเรียนเพื่อหนีจากสภาพชีวิต
อันยากลำบากของตน ดังมีเรื่องเล่าถึงผู้หญิง
เชื้อสายจีนผู้เป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวคนหนึ่งในตลาด
ปาลัส จังหวัดปัตตานี ตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2490-
2500 ที่ดินรกร้างของสลูก 3 คนเรียน จากโรงเรียน
ในต่างอำเภอของปัตตานี แล้วค่อย ๆ เข้ามาเรียน
ยังเมืองปัตตานี จนสุดท้ายก็ไปเรียนในกรุงเทพฯ
และป็นิ่ง เมื่อลูกโตนางจึงตามลูกขึ้นไปขายของที่
กรุงเทพฯ จนสามารถสร้างหลักปักฐาน กว้านซื้อ
ที่ดินไว้ในกรุงเทพฯ เป็นจำนวนมาก (จุฬี ทิพยรักษ์,
2558, น.60-68)

อาจกล่าวได้ว่า ระบบการศึกษาสมัยใหม่ได้
เปิดโลกให้กวีได้มองเห็นถึงสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ไกลออกไป
ไปจากสายตา ไม่ว่าจะเป็นการมองเห็นผ่านการ
อ่าน และความสัมพันธ์กับผู้คนในกรุงเทพฯ ซึ่ง
เป็นการปูเส้นทางเดินบนถนนวรรณกรรมของกวีให้
มีผลงานปรากฏแก่นักอ่านทั่วประเทศ โดยการ
ส่งผลงานไปเผยแพร่ในนิตยสารที่โด่งดังมาก คือ
นิตยสารตำรวจ และนิตยสารวิทยาสาร ขณะเดียวกัน
ก็ได้สัมผัสกับบุคคลที่มีชื่อเสียง เช่น อภัย จันทวิมล
ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ และเปลื้อง วรรณศรี ซึ่งทั้ง 3 คน
ล้วนแล้วแต่เป็นบุคคลสำคัญในวงการวรรณกรรม
และหนังสือของไทยในช่วงตั้งแต่ปลายทศวรรษ
2480 จนถึง 2500 ซึ่งกวีเริ่มมีชื่อเสียงโด่งดัง

สถานะของ “นิราศปัตตานี” ในวัฒนธรรมนิราศ ภาคใต้และภาคกลาง

จากที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่าการเรียนรู้วัฒนธรรม
วรรณกรรมของประมูล อุทัยพันธุ์ นั้นเป็นการ
ผสมผสานระหว่างการปลูกฝังผ่านการโดยครอบครัว
และวัฒนธรรมวรรณกรรมที่สอดแทรกเข้ามาผ่าน
หลักสูตรการศึกษาสมัยใหม่ การปรับปรุงการศึกษา
แบบถ้วนหน้าที่ลงหนอลงรากตั้งแต่ปลายรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ปิเชฐ
แสงทอง, 2564) ได้ขยายตัวกว้างขวางขึ้นในทศวรรษ
2480 นี้ มีโรงเรียนราษฎร โรงเรียนรัฐ โรงเรียน
ประชาบาล และโรงเรียนวัดเกิดขึ้นอย่างทั่วถึงใน
ท้องถิ่นต่าง ๆ โดยเฉพาะในจังหวัดชายแดนภาคใต้
ที่คณะราษฎรได้เป็นผู้ริเริ่มจัดตั้งและสนับสนุนการ
ขยายตัวของโรงเรียนที่สำคัญ ๆ หลาย ๆ ชุมชน เช่น
โรงเรียนเบญจมราชูทิศ โรงเรียนคณะราษฎรบำรุง
 เป็นต้น

ประวัติวรรณกรรมนิราศของไทยนั้นเริ่มต้น
ที่นิราศคำโคลง คำกาพย์ และคำฉันท์ในสมัย

กรุงศรีอยุธยา คือ โครงนิราศหรือกุญชัย ภาพยนตร์
โคลงนิราศธารโศก และราชาพิลาปคำฉันท์ ซึ่งนิราศ
ในยุคนี้ ยังคงมีขนบนิยมที่เน้นการสื่อสารสะท้อน
อารมณ์พลัดพราก โดยการเปรียบเทียบสถานที่ที่
ตลอดจนสิ่งที่พบเห็นเข้ากับการจากนาง ต่อมาใน
สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ จึงเกิดความนิยมเขียนด้วย
ฉันทลักษณ์คำกลอน ซึ่งได้แก่นิราศเรื่องต่าง ๆ ของ
สุนทรภู่ นิราศพระยาตรัง นิราศพระปฐม เป็นต้น
แต่แนวขนบของนิราศยังคงได้มีลักษณะที่ได้รับ
อิทธิพลจากวรรณกรรมนิราศคำกาพย์ของเจ้าฟ้ากุ้ง
ที่กล่าวถึงการพลัดพรากจากนางอันเป็นที่รัก การ
เดินทางหรือการเคลื่อนที่ของกาลเวลา การรำพึง
รำพันถึงความรู้สึกอาลัยรักและการกล่าวถึงสิ่งที่
พบเห็นโดยเชื่อมโยงเข้ากับความรู้สึกอาลัยนางหรือ
การจากคนรัก อย่างไรก็ดี นิราศในยุคต้นรัตนโกสินทร์
ก็สะท้อนลักษณะอารมณ์ความรู้สึกที่หลากหลาย
มากขึ้น มีการบันทึกรายละเอียดสิ่งแวดล้อมที่กวี
ได้พบเจออย่างละเอียดเมื่อเทียบกับนิราศสมัย
กรุงศรีอยุธยา โดยเฉพาะของเจ้าฟ้ากุ้งที่เป็นผู้วาง
รากฐานการแสดงอารมณ์แบบนิราศที่มีอิทธิพลต่อ
การแต่งนิราศของกวีไทยอย่างยาวนาน (สุภาพร
พลายเหล็ก, 2524, น.216-219)

สังคมที่เปลี่ยนแปลงไปในสมัยรัตนโกสินทร์
ตอนต้น เป็นสังคมที่มีบริบทต่าง ๆ ที่หลากหลาย
โดยเฉพาะบรรยากาศของการค้าพาณิชย์ และ
ความสัมพันธ์กับต่างประเทศที่เริ่มสร้างบรรยากาศ
และอารมณ์ความคิด ตลอดจนโลกทัศน์แบบ
สมัยใหม่ ชีวิตของผู้คนเริ่มมีขอบข่ายที่กว้างขึ้น
เนื่องจากการค้าและการเดินทาง (นิธิ เอียวศรีวงศ์,
2538, น.354) ในบริบทเช่นนี้ทำให้กวีสื่ออารมณ์
และความรู้สึกที่มีความซับซ้อนหลากหลายในฐานะ
ประสบการณ์ความรู้สึกของปัจเจกบุคคลมาก
ขึ้นด้วย ช่วงต้นรัตนโกสินทร์จึงเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อ

ที่สำคัญของพัฒนาการวรรณกรรมนิราศไทย
เนื่องจากการขับเคลื่อนกันระหว่างนิราศแนว
ดั้งเดิมที่เน้นการคร่ำครวญอาลัยรัก และนิราศที่เกิด
ใหม่อันเป็นผลมาจากความเปลี่ยนแปลงของสังคม
คือ กลุ่มที่มุ่งเน้นรายละเอียดและสภาพสิ่งที่กวี
พบเห็นและมีความรู้

วรรณกรรมนิราศภาคใต้ นั้นได้รับอิทธิพลมา
จากขนบวรรณกรรมนิราศยุคกรุงศรีอยุธยาและต้น
รัตนโกสินทร์อย่างไม่อาจปฏิเสธได้ ดังจะเห็นได้จาก
นิราศคำกลอนเรื่องแรกของภาคใต้ที่เหลือหลักฐาน
มาจนปัจจุบัน คือ นิราศเมืองทลุง ของพระยาไสภณ
พัทลุงกุล (สว่าง ณ พัทลุง) ที่ยังคงมุ่งสะท้อนอารมณ์
ความรู้สึกอาลัยจากพรากคนรัก และเปรียบเทียบ
ความรักความรู้สึกของกวีเข้ากับชื่อสถานที่ต่าง ๆ ที่
กวีได้เดินทางผ่าน อย่างไรก็ตาม ในเวลาต่อมา กวีภาคใต้
ระยะหลังได้ปรับเปลี่ยนขนบการเขียนนิราศให้มี
ความสอดคล้องกับวิถีวัฒนธรรมของคนใต้มากขึ้น
ยังผลให้วรรณกรรมนิราศภาคใต้มีความหลากหลาย
โดยเฉพาะตั้งแต่ทศวรรษ 2470 ที่ได้เกิดความเฟื่องฟู
ของหนังสือพิมพ์จำหน่าย โดยในระบอบนี้ วรรณกรรม
นิราศของกวีภาคใต้ มีลักษณะเด่นหลายลักษณะ
ด้วยกัน กล่าวคือ แม้จะมีนิราศส่วนหนึ่งยังคง
ลักษณะขนบนิยมถวิลหาอาลัยรักภายหลังการจาก
พรากแบบกวีกรุงศรีอยุธยาและต้นรัตนโกสินทร์อยู่
แต่ก็มีการสร้างนิราศให้มีลักษณะเด่นด้านเนื้อหา
และเป้าหมายของการบันทึก เช่น นิราศมีลักษณะ
เป็นบันทึกการเดินทางในรายละเอียด และเป็น
เครื่องมือในการใช้บันทึกเหตุการณ์สำคัญในชีวิต
ของกวีและของชุมชน ทำให้น้ำหนักในการทวนหา
อาลัยรักตามขนบนิราศเดิมน้อยลงไป การบันทึก
เหตุการณ์สำคัญนี้ได้กลายเป็นเอกลักษณ์หนึ่งของ
วรรณกรรมนิราศภาคใต้ ตั้งแต่ทศวรรษ 2470 จนถึง
ทศวรรษ 2490 (พิเชษฐ แสงทอง, 2552, น.145-149)

อย่างไรก็ดี การเรียนรู้จากระบบการศึกษาสมัยใหม่ในภาคใต้ ซึ่งก่อหลักปฏิฐานมาตั้งแต่ปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้ขยายตัวอย่างกว้างขวางและทั่วถึงมากขึ้นหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง จนกระทั่งถึงทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา ก็ยังผลให้กวีท้องถิ่นได้ย้อนกลับไปเรียนรู้และสมาทานต่อขนบวรรณกรรมนิราศแบบกรุงศรีอยุธยาที่สืบชนบมายังยุคต้นรัตนโกสินทร์มากขึ้น ดังจะเห็นได้ในกิจกรรมประกวดวรรณกรรมนิราศโดยสโมสรสุนทรภู่ เมื่อปลายทศวรรษ 2500 กวีชาวใต้ส่งผลงานประกวดและได้รับรางวัลชนะเลิศและชมเชยรวมแล้วถึง 7 คนจากผลงานของกวีทั่วประเทศที่ได้รับการยกย่องจำนวน 25 ส่วนวน กลอนนิราศส่วนใหญ่ที่ได้รับรางวัลมีลักษณะเด่นที่การผสมผสานแนวนิราศแบบดั้งเดิม เข้ากับแนวบันทึกเหตุการณ์ทางสังคมและความทรงจำ โดยในส่วนหลังนั้นจะมีน้ำหนักเพียงเล็กน้อย และยังเป็นกรกล่าวถึงโดยทั่ว ๆ ไป ไม่ได้เน้นการบอกเล่ารายละเอียดในเชิงบันทึกสังคมแต่อย่างใด กลอนนิราศลักษณะนี้ หากเปรียบเทียบกับนิราศภาคใต้ด้วยกัน ก็อาจเทียบได้กับนิราศเมืองหลวง นิราศภาคใต้เรื่องแรกที่มีลักษณะพุ่มพ่ายทางอารมณ์และเชื่อมโยงการจากนางกับสถานที่ด้วยอารมณ์ของนิราศเทียมที่ขาดรายละเอียดและบริบทของเหตุการณ์หรือสถานที่ที่กล่าวถึง

ความเฟื่องฟูของนิราศในภาคใต้ สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงแนวนิยมด้านฉันทลักษณ์ที่ค่อย ๆ เคลื่อนคลายจากความนิยมต่อการเขียนคำกาพย์ในช่วงก่อนทศวรรษ 2470 เป็นต้นมา ดังที่เราได้พบว่าตั้งแต่ทศวรรษที่ 2470 เป็นต้นมาฉันทลักษณ์กลอนสุภาพก็ได้เข้ามายึดครองเป็นแนวนิยมด้านรูปแบบการสร้างสรรคัวรรณกรรมโดยกวีท้องถิ่น แทนความนิยมฉันทลักษณ์ประเภท

นายทหารญี่ปุ่นมักจะใช้วิธีเชื่อมสัมพันธ์กับชาวไทย โดยแสดงความเมตตาต่อเด็กเล็กๆ เป็นพิเศษ ในภาพคือทหารญี่ปุ่นที่สงขลา ถ่ายกับบุตร-ธิดาของนายสุชาติ รัตนปราการ (เจ้าของโรงสีแดงปัจจุบัน)

“กลอนสวด” หรือกาพย์ 3 ชนิด คือกาพย์ยานี กาพย์ฉับบึง และกาพย์สุรางคนางค์ ที่เคยมีบทบาทเป็นฉันทลักษณ์ที่กวีชาวใต้ในยุคจารีตยึดถือ

จนกระทั่งถึงทศวรรษ 2490 ที่การศึกษาแผนใหม่ได้ลงหลักปฏิฐานอย่างกว้างขวาง กวีเหล่านี้ได้ฝึกฝนและบ่มเพาะทักษะด้านการเขียนผ่านหลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน กระทั่งกลายเป็นผลผลิตของการเรียนการสอนวรรณกรรมแบบฉบับที่ถูกส่งผ่านมาจากกรุงเทพฯ จึงอาจกล่าวได้ว่าวรรณทัศน์ของกวีชาวใต้ส่วนใหญ่ตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เป็นต้นได้ย้อนกลับไปสู่ชนบทโบราณของนิราศซึ่งโรงเรียนสมัยใหม่ได้ปลูกฝังจนกลายเป็นเป้าหมายที่ล้ำค่า

ประมุข อุทัยพันธ์ เข้าศึกษาระดับประถมศึกษาจากโรงเรียนบ้านประจัน หลังจากนั้นก็เข้าเรียนชั้นมัธยมที่โรงเรียนเบญจมราชูทิศ ที่นี่เขาได้เรียนรู้ศิลปะการประพันธ์หรือยกทรงเป็นพื้นฐาน เมื่อประกอบกับประสบการณ์ที่เคยได้รับฟังยาสวด

บทกลอน ก็ทำให้มีทักษะในการอ่านและเขียนร้อยกรองมากขึ้น เมื่อเขาได้เข้าเรียนระดับประถมศึกษาจนอ่านหนังสือออกก็รับหน้าที่อ่านหนังสือวรรณคดีให้ยายฟัง วัฒนธรรมการสวดและอ่านออกเสียง จึงน่าจะกลายเป็นเป้าหมายหนึ่งที่ทำให้ประมุขเขียนกลอนนิราศบนแบบแผนของสุนทรภู่อย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะในด้านจังหวะคำตายตัวและการสัมผัสสระในทุกวรรค เนื่องจากการอ่านออกเสียงจะเน้นความไพเราะและลงจังหวะ

บริบทดังกล่าวจึงน่าจะมีอิทธิพลทำให้ลีลา กลอนนิราศของประมุข อุทัยพันธ์ มีลักษณะลงจังหวะและรูปแบบที่สมบูรณ์แบบตามแบบแผนของกลอนนิราศสุนทรภู่อย่างเห็นได้ชัด ดังจะเห็นว่า ร้อยกรองแต่ละวรรคมีจังหวะสม่ำเสมอ 3-2-3 อย่างเคร่งครัด หากจำเป็นที่จะต้องใช้คำที่ทำให้จังหวะล้นเกิน กวีก็จะเลือกคำเสียงสั้นหรือพยางค์ที่ลงจังหวะเพียงครึ่งเสียง เพื่อรักษาจังหวะสม่ำเสมอ 3-2-3 แบบอนุโลม เช่น ตอนหนึ่ง

ด้านโทรเลข / ไปรษณีย์ / มีข่าวว่า
 กองทัพฟ้า / จากประจวบ / ศิริขันธ์
 จะมาช่วย / โจมจู่ / ศัตรูพลัน
 ขอให้ยัน / กำลังไว้ / ให้มั่นคง
 เพราะอยากรู้ / ข่าวแท้ / ให้แน่ชัด
 จังหวะลัด / ระมัดระวัง / ตั้งประสงค์
 ที่ทำการ / ไปรษณีย์ / ที่เจาะจง
 ซึ่งอยู่ตรง / สะพาน / บ้านพวกเรา
 หรือ
 ขอวิญญูณ / ลูกไทย / ฝ่ายทหาร
 จูงสุสานดี / สถิตห้วง / สรวงสวรรค์
 ให้ชื่อเสียง / เกรียงไกร / ไปนิรันดร
 ตรึงตรามัน / คงอยู่ / คู่ฟ้าดิน

จากตัวอย่างบทกลอนนิราศดังกล่าว จะเห็นได้ว่ากวีเน้นให้ความสำคัญกับจังหวะกลอนตามแบบแผนของสุนทรภู่ ซึ่งเป็นแบบของกลอนสุภาพที่ได้รับการยอมรับจากตำราควนิพนธ์ไทย และเป็นแบบวรรณกรรมในตำราเรียนร้อยกรองไทยต่อเนื่องมาอย่างยาวนาน กลอนในวรรคที่ 1 “ด้านโทรเลข / ไปรษณีย์ / มีข่าวว่า” และวรรคที่ 2 “กองทัพฟ้า / จากประจวบ / ศิริขันธ์” แม้จังหวะกลอนจะเป็น 3-3-3 ซึ่งผิดแบบสุนทรภู่ที่เน้น 3-2-3 แต่ในจังหวะคำที่ 2 กวีก็ได้เลือกคำกึ่งเสียงและพยางค์เสียงสั้นเพื่อไม่ให้เสียจังหวะการอ่าน หรือเสียจังหวะน้อยที่สุด อันแสดงให้เห็นความตั้งใจของกวีที่จะรักษาเสน่ห์ของจังหวะกลอนแบบ 3-2-3 ของสุนทรภู่เอาไว้ให้ได้มากที่สุด

ลักษณะเด่นทางด้านรูปแบบอีกประการหนึ่งที่ประมุข อุทัยพันธ์ ได้ยึดถือเพื่อเป็นหลักประกันด้านความไพเราะและลื่นไหลในจังหวะกลอนนิราศก็คือการเน้นความสำคัญของสัมผัสสระในวรรค โดยจะพบว่ากลอนทั้ง 115 บทในเรื่องนี้ มีสัมผัสสระในวรรคเกือบทั้ง 470 วรรค ความเคร่งครัดเช่นนี้จึงถือได้ว่าเป็นการสืบทอดลักษณะเด่นของกลอนสุภาพแบบสุนทรภู่ที่มีความแพรวพราวด้านสัมผัส

นายเลื่อน ก้อนมณี ชาวบ้าน ถูกทหารญี่ปุ่นแทงและฟันศีรษะเพราะพยายามรักษาเงินในเซฟของ บริษัทพาณิชย์จังหวัดปัตตานี (ภาพจาก สำนักงานจังหวัดปัตตานี)

ในเพื่อตอบสนองของวัฒนธรรมการอ่านออกเสียงใน วัฒนธรรมการเสพวรรณกรรมในยุคจารีต ดังตอน หนึ่งที่บรรยายภาพกวีที่ทราบข่าวว่าญี่ปุ่นขึ้นฝั่งที่ ปัตตานีแล้วตั้งใจจะเดินทางจากยะรังเข้าเมืองเพื่อ ร่วมต่อสู้กับเพื่อน ๆ ยุวชนทหาร ว่า

ระบับจิตเสรีจสรพืปกลับบ้าน
เล่าเหตุการณ์เกิดก่อต่อพ่อแม่
ทั้งแจ้งความปรารถนาหาเพื่อนแซ
ให้อ่องแท่นหน้าทีวีกิจการ
ถูกจำต้องกราบลาไปตามนี้
ตามหน้าที่ยุวชนฝ่ายทหาร
เมื่อบ้านเมืองศัตรูจู่กรวน
ต้องต่อต้านรบสู้หม่อมมิตร
สุดบรรยายไขความแม่ถามไต่
รีบสวมใส่เครื่องแบบแนบสนิท
คุณพ่อเคลื่อนไหวกายมาประชิด
ผ้าผืนนิมมอบให้ไว้ติดตัว (224-225)

จากตัวอย่างบทกลอนข้างต้นจะเห็นได้ว่า ใน จำนวนกลอน 12 วรรค มีวรรคที่ไม่มีสัมผัสสระใน วรรคเพียงวรรคเดียว คือ วรรคที่ว่า “ตามหน้าที่ ยุวชนฝ่ายทหาร” วรรคนี้มีร่องรอยเห็นการสัมผัส อักษรอยู่บ้างแต่ก็ไม่เด่นนัก คือการใช้เสียง ต-ท-ท อย่างไรก็ดี ในอีก 11 วรรคที่เหลือ ล้วนแล้วแต่มี สัมผัสสระที่แพรวพราว บางวรรคถ้อยคำที่นำมาเพื่อ รับสัมผัสสระจะไม่ค่อยเข้าความนัก เช่น วรรค “เมื่อ บ้านเมืองศัตรูจู่กรวน” วรรค “รีบสวมใส่เครื่องแบบ แนบสนิท” และวรรค “คุณพ่อเคลื่อนไหวกายมาประชิด” โดยในวรรคแรกคำว่า “จู่” ที่นำมาเพื่อรับสัมผัสกับ คำว่า “ศัตรู” แม้จะสื่อให้เห็นถึงกิริยาอาการบุกเข้า ประชิดแบบฉับพลันทันทีของกองทัพญี่ปุ่น แต่การ แยกคำว่า “จู่” ออกมาจากคำว่า “จู่โจม” ก็ทำให้

ความสะอาด แต่เพื่อให้ได้สัมผัสสระในวรรค กวีก็ ตั้งใจใช้

ส่วนในวรรค “รีบสวมใส่เครื่องแบบแนบสนิท” จะเห็นได้ว่าคำว่า “แนบ” เป็นกริยาวิเศษณ์ที่ขยาย การสวมใส่เครื่องแบบที่เล็กรัด แต่คำนี้ให้กลับให้ ความรู้สึกว่าเป็นคำที่ไม่สื่อและไม่ขยายใจความ สำคัญของวรรคนี้แต่อย่างใด เนื่องจากวรรคนี้ ต้องการสื่อเพียงแต่ว่า กวีผู้เล่า “แต่งเครื่องแบบ ยุวชนทหารด้วยสำนึกในหน้าที่” การบอก “แต่ง เครื่องแบบ (อย่างแนบสนิท)” จึงเหมือนกับการ เขียนแบบ “กลอนพาไป” ที่ต้องการให้มีสัมผัสสระ ภายใต้วรรคเท่านั้น

เช่นเดียวกันกับวรรค “คุณพ่อเคลื่อนไหวกายมา ประชิด” การบรรยายการเคลื่อนไหวของพ่อโดย บอกว่า “เคลื่อนไหว” สื่ออารมณ์และภาพที่กระโดด ในแง่ของการใช้คำที่ต่างระดับกับคำกลอนส่วนใหญ่ แม้คำว่า “กายา” จะเป็นคำที่กวีสามารถใช้ได้ใน แง่ของภาษาวรรณศิลป์หรือกวีตามุมติ (poetic license) แต่เนื่องจากอารมณ์ของกลอนนิราศ ปัตตานีเป็นการสื่อสะท้อนภาพร่วมสมัยที่เน้นความ สมจริง การใช้คำว่า “เคลื่อนไหว” และ “กายา” จึง เป็นการสื่อภาพเชิงขนบวรรณศิลป์ของวรรณคดี แนวขนบมากกว่าแนวร่วมสมัย ซึ่งดูแปลกแยก หรือ โดดออกมาจากคำกลอนโดยรวมในเรื่อง

จากตัวอย่างบทกลอนที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่า กวีให้ความสำคัญกับการสร้างจังหวะการอ่าน กลอนโดยเน้นสัมผัสสระภายในวรรคตามแบบ กลอนแพรวพราวของสุนทรภู่อ่างเข้มงวด จนบ่อย ครั้งที่ต้องใช้คำกวีต่างระดับ การฉีก-แยกคำ และการใช้คำที่ไม่มีประโยชน์ต่อการสื่อความหมาย ในลักษณะ “กลอนพาไป” ด้วย ลักษณะเช่นนี้ชี้ให้เห็นถึงความยึดมั่นในรูปแบบจังหวะอันสม่ำเสมอที่ เป็นหลักประกันว่าจะเป็นคุณสมบัติทำให้กลอน

ไพเราะตามแบบแผนฉันทลักษณ์ของสุนทรภู่นั้นเอง
 อย่างไรก็ดี ในอีกด้านหนึ่ง ดูเหมือนกวีจะ
 ตระหนักดีว่าผลงานของตนไม่ได้เดินตามรอย
 ของวรรณกรรมนิราศตามแบบแผนของภาคกลาง
 มากนัก โดยเฉพาะในด้านของสะท้อนอารมณ์
 จากพรากจากนางอันเป็นที่รักซึ่งถือเป็นหัวใจ
 ของวรรณกรรมนิราศที่ไม่ว่านิราศร้อยแก้วหรือ
 ร้อยกรองจำต้องมี กวีจึงได้ออกตัวว่า นิราศตนอาจ
 จะผิดแผกไปจากนิราศที่คุ้นเคยทั่วไป เนื่องจากไม่
 ได้กล่าวถึงการจากภรรยา หรือคนรักแต่อย่างใด แต่
 กระนั้นก็พยายามโยนให้เห็นว่าตนยังคงไว้ซึ่ง
 ลักษณะการจากพราก คือ “ร้างราบิดาจะมารดร”
 ซึ่งทำให้กวีสามารถที่จะเรียกผลงานที่ไม่เข้าขนบ
 นิราศภาคกลางของตนได้ว่า “นิราศปัตตานี”

ภาพแทนทหารญี่ปุ่นในสถานการณ์สงคราม

ในฐานะวรรณกรรมที่บันทึกเหตุการณ์สำคัญ
 ทางประวัติศาสตร์ นิราศปัตตานีไม่เพียงแต่สร้างความ
 ทรงจำใหม่ต่อสภาพความเป็นจริงในวัน
 กองทัพญี่ปุ่นยกพลขึ้นบกปัตตานีเท่านั้น แต่ยังได้
 บันทึกเอาไว้ซึ่งอารมณ์ความรู้สึกของตัวละครในเรื่อง
 ซึ่งทำให้มองเห็นมุมมองและประวัติศาสตร์

ภาพความเสียหายในบ้านของชาวตลาดปัตตานี
 จากการรื้อค้นปล้นชิงของทหารญี่ปุ่น (ภาพจาก
 สำนักงานจังหวัดปัตตานี ถ่ายวันที่ 8 ธันวาคม)

ความคิดของชาวไทยที่มีต่อผู้กองกำลังอันแข็งแกร่ง
 อย่างกองทัพญี่ปุ่นด้วย ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะได้
 อธิบายถึงภาพตัวแทนชาวญี่ปุ่นที่ถูกนำเสนอใน
 วรรณกรรมเรื่องนี้ พร้อมกับภาพของคนไทย ที่เป็น
 ทั้งภาพสะท้อนกลับของการสร้างแทนทหารญี่ปุ่น
 และเป็นภาพแทนของความเป็นไทยที่เคยเข้าใจ
 และยอมรับร่วมกันมาก่อน

การยกพลขึ้นบกอย่างฉับพลันในรุ่งเช้าวันที่
 8 ธันวาคมนั้น แม้ว่าจะสร้างความตื่นตระหนกให้แก่
 ชาวปัตตานีพอสมควร แต่ในเวลาไม่กี่ชั่วโมง หลัง
 ระดับผู้นำรัฐบาลและการทหารได้บรรลุข้อตกลง
 หยุดยิงกันแล้ว สถานการณ์ก็กลับคืนสู่ความ
 ปลอดภัย นิราศปัตตานี เกิดขึ้นจากความทรงจำ
 ของกวีขณะเรียนอยู่ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย โดย
 ได้พยายามที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการศึกษาสงคราม
 ด้วยในฐานะยุวชนทหาร แต่ก็ไม่มีอาวุธปืนหลงเหลือ
 อยู่แล้ว จึงได้เป็นผู้สังเกตการณ์สถานการณ์แทน

ภาพนำเสนอชาวญี่ปุ่นที่ปรากฏในเรื่องนี้ถูก
 นำเสนอใน 3 ลักษณะด้วยกัน คือ ทหารญี่ปุ่นใน
 สถานะมนุษย์ ทหารญี่ปุ่นในฐานะกองกำลังผู้ข่มเหง
 และรุกราน และทหารญี่ปุ่นในฐานะความแปลกใหม่
 และตื่นตาของความเป็นไทย

ทางเข้าหลักของกองพันทหารราบที่ 42 ค่ายบ่อทอง
 (อิงคยุทธบริหารปัจจุบัน) ซึ่งถูกทหารญี่ปุ่นยึดทั้งค่าย
 และสนามบิน

การเสนอภาพแทนทหารญี่ปุ่นในฐานะมนุษย์

การนำเสนอภาพแทนทหารญี่ปุ่นในลักษณะนี้ถูกนำเสนอไม่มาก มีเพียงตอนเดียวแต่สื่อให้เห็นความพยายามของกวีที่จะสื่อสะท้อนอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดของทหารญี่ปุ่นที่หลากหลาย โดยเฉพาะการแสดงออกในฐานะปัจเจกบุคคล เหมือนกับการเสนอว่า ภายใต้บทบาทของทหารถือเป็นที่มุ่งหมายจะยึดครอง และใช้ความรุนแรง หากได้สัมผัสในมิติด้านลึกในจิตใจแล้ว ก็อาจจะมองเห็นแง่มุมที่อ่อนโยนและอ่อนไหวที่ซุกซ่อนอยู่ได้

ภาพแทนดังกล่าวเกิดขึ้นในฉากกลางคืนที่กวีกับนายสันนั่งพูดคุยกันอยู่ในบ้าน บุตรวัย 4 ขวบของนายสันหลับอยู่ พักหนึ่งกวีก็บรรยายเสียงรอกเท้าตึง ๆ เดินมา สักครู่ก็ปรากฏร่างของนายทหารคนหนึ่งแทรกร่างผ่านประตูเข้ามา

แม้จะเป็นการบรรยายภาพของการพบปะพูดคุยกันระหว่างนายสันและทหารญี่ปุ่น แต่เป็นการสื่อสารผ่านภาษาท่าทาง กวีจึงไม่ได้บรรยายรายละเอียดของการพูดคุยว่าทหารผู้นั้นขึ้นมาที่บ้านพักของนายสันทำไม เพื่อตรวจการณ์อย่างใดหรือไม่ แต่หากพิจารณาบริบทแล้ว เป็นไปได้ว่า เป็นเพราะบ้านนายสันอยู่หลังที่ทำการไปรษณีย์ปัตตานี ซึ่งขณะนั้นกองทหารญี่ปุ่นได้ยึดเอาไปเป็นที่พักแล้ว ทหารผู้นั้นมาเยือนที่บ้านพักอาจเพราะเห็นว่ามีคนอยู่ กลอนตอนนั้นบันทึกไว้ว่า

จุดตะเกียงสนทนากว่าสองทุ่ม
ยุงช่างซุ่มไม่ห่างดังหัวหิว
บุตรของท่านช่างกระไรหลับง่ายดี
ไม่จู้จี้เหมือนอย่างเด็กบางคน
ทันใดนั้นเสียงหนึ่งซึ่งสดับ
ดังกุกกับขึ้นบันไดให้ฉงน
เสียงก็อ๊กก็อ๊กเคาะประตูตุลุดคน

เข่าจนทั้งบานปานจะพัง
ลุงส่งถ้อยถามไปว่าใครนั่น
เสียงตอบพลันเป็นภาษาพวกฝรั่ง
ว่าฉันเองมิตรของท่านหวานน่าฟัง
ลุงจึงสั่งเปิดรับโดยฉับไว
บานประตูเปิดกว้างอย่างเห็นชัด
เขาขีดเท้าวันทยหัตถ์เคารพให้
จึงประจักษ์ทันทีมิใช่ใคร
แท้คือไพร่ผู้คู่สงคราม

กลอนตอนนี้อธิบายภาพกิจกรรมในบ้านของประชาชนคนหนึ่งหลังเหตุการณ์ปะทะสงบลง กองทหารญี่ปุ่นได้แยกย้ายกันเข้าพักตามสถานที่ราชการต่าง ๆ หลายหน่วย เช่น ยึดศาลากลางจังหวัดเป็นกองบัญชาการกลาง ยึดที่ทำการไปรษณีย์ปัตตานีและตึกเคียนไถ่ (ตึก 3 ชั้น) ยึดสนามบินและกองพันที่บ่อทอง ขณะบางส่วนเคลื่อนพลไปยังโคกโพธิ์เพื่อควบคุมการเดินรถไฟ (50 ปีวีรไทย, 2534, น.128) กวีและนายสันกำลังนั่งพักผ่อนสนทนากัน บุตรชายวัย 4 ขวบของลุงนอนหลับอยู่ในห้อง ครู่หนึ่งก็ได้ยินเสียงอาคันตุกะยามราตรีเดินขึ้นบันไดมา ก่อนจะส่งสัญญาณเรียกเจ้าของบ้านอย่างชวนตกใจ (ประมุข อุทัยพันธุ์, 2509, น.229)

กลอนบรรยายให้เห็นท่วงท่าภายนอกที่น่าตกใจ (ลุกดีลุกคน และเคาะประตูดังลั่นราวกับจะให้พังลงมา) ของนายทหารคนนี้ 2 ช่วงเหตุการณ์ด้วยกัน คือตอนที่ถือวิสาสะเดินขึ้นบ้านมาเคาะประตูด้วยเสียงอันดัง และหลังได้ยินเสียงอ้อแอ้ของลูกชายนายสัน แล้วนายทหารก็พุ่งเข้าไปในห้องนอนลูก จนทำให้ทั้งสองตกใจว่าทหารจะทำมีดีมีร้ายกับเด็กหรือไม่ ดังกลอนว่า “บังเอิญเด็กละเมอให้ครางในมุ้ง เขาเฝ้าผลุงเข้าไปทำคล้ายเสือ เราทั้ง

เจ้าหน้าที่เดินตรวจตลาดปัตตานี
หลังการปะทะ 14 วัน

สองตกตะลึงทั้งขี้ใจ” อย่างไรก็ตาม ผู้อ่านก็จะเข้าใจได้ว่าสุดท้ายแล้วการบรรยายภาพที่น่าตกใจตอนนี้ก็เพื่อขบขันให้อารมณ์ “คาดไม่ถึง” มีความเด่นชัดมากขึ้น เพื่อแสดงให้เห็นว่า “การคาดคิด” หรือ “ตีความพฤติกรรม” โดยไม่พิจารณารายละเอียดนั้นอาจชวนให้เข้าใจทหารญี่ปุ่นผิดได้ ดังกลอนได้เฉลยในวรรคต่อมาว่า การวิสาสะเข้าไปอุ้มเด็กออกมา นั้นเป็นเพราะนายทหารญี่ปุ่นอ่อนไหวในอารมณ์คิดถึงลูกของตัวเองที่ได้จากมานานเพราะกิจสงครามนี้เอง ดังกลอนว่า

แต่แล้วเหลือประหลาดเกินคาดคิด
เขาอุ้มเด็กออกมาหน้าละห้อย
น้ำเนตรย่อยครวญคร่ำปานซ้ำจิต
ตามุ่งมองจ้องเล็งเฝ้าเฟ่งพิศ
ดังให้เด็กตัวนิดติดตริ่งตา
แล้วล้วงภาพจากกระเป๋าเอาออกอ้าง
ว่าเขาร้างลูกเมียเสียปีกว่า
พกแต่ภาพอิงแอบแนบอุรา
ไว้ได้ดูต่างหน้าคราคะเนิง
(ประมุข อุทัยพันธุ์, 2508, น.229)

บทกลอนข้างต้นบรรยายช่วงเวลาสำคัญของพฤติกรรมนายทหารที่กวีใช้เพื่อสื่อสารให้เห็นแง่มุมอันละเอียดอ่อนในหัวใจของตัวละครญี่ปุ่นที่เคย

มีท่าทีคุกคาม เสียงร้องของลูกนายสันดูเอาอารมณ์อันอ่อนไหวของทหารออกมา ดังภาพบรรยายว่าเมื่อได้ยินเสียงเด็กร้อง เขาก็เข้าไปอุ้มเด็กออกมา ก่อนจะเพ่งมองไปที่เด็ก แล้วหวนนึกถึงลูกและเมียของตัวเองที่ห่างมาเพราะต้องมาเป็นทหารในต่างแดนนานกว่าปี มีเพียงรูปให้หวนระลึกหาเท่านั้น วรรคที่ว่า “น้ำเนตรย่อยครวญคร่ำปานซ้ำจิต” เป็นการบรรยายกิริยาแสดงอารมณ์ของนายทหารเพียงวรรคเดียวที่สื่อภาพแทนของทหารญี่ปุ่นที่ซุกซ่อนอยู่อย่างลึกซึ้งที่สุดได้เป็นอย่างดี ก่อนที่กวีจะให้ข้อสรุปในเชิงคติพจน์ว่า มนุษย์เรานั้นไม่ว่าชาติใดพันธุใด หรือแข็งแรงแรงเหยี่ยมหาญขนาดไหน แต่สิ่งที่เป็นสายใย (โซ่ทอง) ที่สื่อสะท้อนให้เห็นความผูกพันอ่อนไหวก็คือลูกและครอบครัว ดังกวีจบจากคำคั้นนั้นด้วยกลอนสะท้อนปรัชญาชีวิตว่า

อนิจจาทหารหาญผู้ชาญยุทธ
แท้ที่สุดต้องพ่ายแพ้แก่สิ่งหนึ่ง
ปราชญ์เปรียบคล้ายโซ่ทองคล้องใจตรึง
ยากจะดึงออกได้ให้กังวล
นี่แหละหนาสงครามความวิบัติ
ตัวอย่างชัดดีเด่นให้เห็นผล
ต้องพลัดเมียพลัดลูกพบทุกข์ทน
ได้แต่ยลลูกคนอื่นชมชื่นใจ
(ประมุข อุทัยพันธุ์, 2509, น.229)

จากบทกลอนดังกล่าว จึงเห็นได้ถึงความตั้งใจของกวีในการสื่อให้เห็นสภาวะของความเป็นมนุษย์ในมิติจิตใจและอารมณ์ความรู้สึกในเบื้องต้น เป็นความพยายามฉายสะท้อนให้เห็นถึงภาพย้อนแย้งของทหารญี่ปุ่น ที่ภายนอกดูขึงขัง จริงจัง และรุนแรงในลักษณะของผู้พิชิต บทกวีเหมือนจะเสนอให้มองภาพตัวแทนทหารญี่ปุ่นในฐานะปัจเจกบุคคล

ที่มีอารมณ์ความรู้สึกในฐานะมนุษย์คนหนึ่งที่อยู่ นอกจากกฎเกณฑ์บังคับหรือระเบียบการทางการ ทหาร การที่บทวิเสณภาพของนายทหารที่แยกตัว ออกมาโดดเดี่ยวจากนายทหารคนอื่น ๆ เพื่อมายัง บ้านเรือนของราษฎรไทย จึงเหมือนเป็นสัญลักษณ์ ให้เห็นการที่ทหารนั้นหลุดออกมาจากกฎเกณฑ์อัน ชิงชังแบบทหาร การนำเสนอภาพทหารในฐานะ บังเจอบุคคลจึงเหมือนกับการปลดปล่อยความเป็น มนุษย์ออกมาจากระเบียบบังคับ ซึ่งทำให้เห็นมิติ อันลึกซึ้งและแท้จริงของ “ทหารหาญผู้ชาญยุทธ” ซึ่งแสดงออกภายนอกในสถานการณ์ที่ต้องปะทะ และสู้รบ

ทหารญี่ปุ่นในฐานะ “อธรรม” ผู้ข่มเหงและ รุกราน

การนำเสนอภาพทหารญี่ปุ่นดังที่ได้กล่าวใน หัวข้อข้างต้น เกิดขึ้นในสถานการณ์ที่กวีได้สัมผัส กับทหารเพียงคนเดียวในลักษณะประชิดตัว การ พุดคุยแลกเปลี่ยน และบริบทที่การพูดคุยมีเด็กอ่อน อยู่ด้วยเอื้อให้สภาวะความเป็นมนุษย์ของทหาร ญี่ปุ่นถูกดึงออกมาให้ปรากฏแก่กวีได้ อย่างไรก็ตาม ในสถานการณ์อื่น ๆ ที่กวีมองเห็นทหารญี่ปุ่นไกล ๆ หรือพบปะกับทหารเหล่านี้ในขณะที่พวกเขาพร้อมพวก รวมหมู่ ก็จะพบว่าการนำเสนอภาพแทนทหารญี่ปุ่น จะมีลักษณะและรายละเอียดที่แตกต่างกันออกไป

การนำเสนอภาพแทนทหารญี่ปุ่นในฐานะ กองกำลังผู้ข่มเหงและรุกรานนี้ กวีไม่ได้บันทึก ขณะเกิดเหตุการณ์มากเท่าใดนัก เนื่องจากกวีไม่มี อาวุธปืน จึงไม่ได้ปะทะกับกองกำลังทหารโดยตรง แต่เป็นเพียงผู้สังเกตการณ์อยู่ไกล ๆ และออกมาสำรวจผลของปฏิบัติการทางทหารภายหลัง เหตุการณ์สงบลงเพราะการเจรจาของระดับนำ ด้วย เหตุนี้ ภาพความรุนแรงที่กองกำลังทหารญี่ปุ่นจึงสื่อ

ผ่านภาพบรรยายเกี่ยวกับสภาพเมืองปัตตานีที่มี สถานที่ราชการ สถานศึกษา และบ้านช่องของผู้คน เสียหาย

ภาพเสนอที่สื่อให้เห็นความเป็นผู้กระทำความ รุนแรงที่ถูกเน้นย้ำมากที่สุดคือ ความเสียหาย ของโรงเรียนเบญจมราชูทิศ ซึ่งเป็นโรงเรียนของ กวีเอง นิราศบรรยายว่าทหารญี่ปุ่นทำลายประตู หน้าต่าง ห้องเรียน โต๊ะ เก้าอี้ ตลอดจนเครื่องมือ ทางวิทยาศาสตร์ที่ใช้ในการเรียนการสอนพังยับเยิน ดังกลอนว่า

ถึงโรงเรียนเบญจมราชูทิศ
แหล่งประสิทธิ์วิทยาแทบบ้ำดิน
เห็นมากมายหลายอย่างต้องพังภินท์
แทบหมดสิ้นคุณค่าพารินท
บานประตูขวานมันฟันฉีกขาด
เครื่องมือวิทยาศาสตร์พินาศหมด
อุปกรณ์อีกมากหักงอคด
คิดกำหนดเสียหายค่าใช้น้อย
แม้โต๊ะเรียนม้านั่งยังแบกหาม
ไปตั้งตามริมคองคาลับตาหน่อย
เป็นคู่คู่มุมไว้ใช้เดี๋ยวลอย
เพื่อใช้สอยถ่างขาปล่อยอาจรม
(ประมุข อุทัยพันธุ์, 2509, น.230)

ทหารในตลาดปัตตานี

ภาพที่บันทึกไว้ดังกล่าว กวีมุ่งสื่อให้เห็นถึงความเป็นกลุ่มคนที่โหดร้ายของทหารญี่ปุ่น เป็นการฉายภาพสถานที่ที่ถูกทุบทำลาย และด้วยคำเพื่อสะท้อนคุณลักษณะทางจิตใจของผู้กระทำ โดยเฉพาะการที่ทหารญี่ปุ่นนำเก้าอี้มาวางริมแม่น้ำเพื่อใช้ที่เป็นนั่งถ่ายอุจจาระลงแม่น้ำ ทั้งนี้ในบทกลอนก่อนนั้นได้กล่าวถึงยุวชนทหาร ซึ่งเป็นนักเรียนชั้นมัธยมปลายของโรงเรียนที่เสียชีวิตจากการต่อสู้กับทหารญี่ปุ่น 5 ราย แต่กวีก็ไม่ได้ลงรายละเอียดมากนัก จนกระทั่งเมื่อได้บรรยายถึงสถานที่ต่าง ๆ ในโรงเรียน สะท้อนให้เห็นว่าในความคิดของกวี โรงเรียนเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ทหารญี่ปุ่นควรจะให้เกียรติ เนื่องจากเป็นแหล่งเรียนรู้ของเยาวชน ภาพความเสียหายของโรงเรียนจึงสามารถสื่อสารอารมณ์สูญเสียแบบนิราศได้เป็นอย่างดี ดังกลอนได้กล่าวสรุปว่า

ไอ้โรงเรียนเบญจมราชูทิศ
วิปริตผิดไปไม่งามสม
ต่างกว่าครั้งก่อนเก้าอี้ขึ้นชม
ว่าอุดมดีเด่นเป็นขวัญใจ
แต่บัดนี้พวกอุบาทว์ชาติใจสัตว์
สร้างวิบัติวิตถารเกินขานไช
แม้สถานฝึกสอนผู้อ่อนวัย
ช่างทำได้ดังค้อนออรรถรม
(ประมุข อุทัยพันธุ์, 2509, น.230)

กลอนนิราศ 2 บทข้างต้นคือช่วงสรุปภายหลังจากที่กวีได้บรรยายสภาพความเสียหายของโรงเรียนและสถานที่ต่าง ๆ แล้ว เป็น 2 บทสรุปที่แสดงให้เห็นถึงอารมณ์และความรู้สึกของกวีที่สะเทือนใจต่อปฏิบัติการของทหารญี่ปุ่นที่ทำลายแม้กระทั่งโรงเรียนของ “เด็ก ๆ” ในแง่การทำลาย

โรงเรียนจึงเป็นความ “รุนแรง” ในมโนทัศน์ของกวี เนื่องจากเห็นว่าเป็นแหล่งอบรมบ่มนิสัยเด็ก ๆ ให้มีคุณสมบัติความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ การทำลายโรงเรียนจึงถูกนิยามว่าเป็นการกระทำของพวก “อุบาทว์ชาติใจสัตว์” และ “พวกอธรรม”

ภาพแทนของผู้ข่มเหงและรุกรานยังเห็นได้จากอีกฉากหนึ่งที่กวีได้ไปเดินสำรวจเมืองย่านจะบังติกอกับเพื่อน แล้วได้พบกับทหารญี่ปุ่นมาเดินโซเซมา 3 คน หมายถึงเข้าไปข่มขืนผู้หญิงคนหนึ่งที่อยู่บ้านคนเดียว กวีเล่าว่าเขาและเพื่อนได้ห้ามปรามทหารเหล่านั้นแล้วว่าอย่าทำอะไรผู้หญิงเนื่องจากเธอกำลังป่วยหนักอยู่ แต่ทหารญี่ปุ่นทั้ง 3 นายไม่ฟัง พังประตูบ้านของเธอเข้าไป ก่อนจะรีบออกมาโดยไม่ได้ทำร้ายผู้หญิง เนื่องจากเธอเป็นไข้หนักจนไม่มีสารรูปที่น่าจะข่มขืนหรือทำมีดีมีร้ายอย่างที่กวีและเพื่อนได้บอกทหารไปจริง ๆ

ความเป็นผู้ข่มเหงและรุกรานยังถูกสื่อสารออกมาในเหตุการณ์หลังจากนั้น กล่าวคือ เมื่อไม่สามารถข่มเหงผู้หญิงได้ ทหารญี่ปุ่นทั้ง 3 ก็หันมารังแกกวีและเพื่อน โดยการบังคับให้ขืนมะพร้าวอ่อนให้กิน เมื่อเพื่อนของกวีแสดงอาการขัดขืนด้วยความคับแค้นใจ ทหารก็ขู่จะยิง ดังกลอนว่า

ฝ่ายญี่ปุ่นขุ่นใจกระหายมะพร้าว
ชักดาบยาวจากฝักยักท่าเช่น
กล้าตาเหลือกเลิกฆ่าทำใจเย็น
รีบโผนแผ่นปิ่นป้ายสู่ปลายพลัน
ขึ้นไปนั่งวางท่าหาปลิดผล
เจ้าญี่ปุ่นโกรธลั่นจนกายสั่น
ล้วงกระบี่ปักปิ่นขึ้นแก้กัน
เพียงเท่านั้นมะพร้าวหล่นกล่นเกลื่อนตา
(ประมุข อุทัยพันธุ์, 2509, น.231)

แม้ในเหตุการณ์นี้ กวีบรรยายอย่างมีอารมณ์ขัน คือบรรยายภาพของเพื่อนที่พยายามเล่นงานทหารญี่ปุ่นด้วยการหน่วงเวลา ทำให้รำคาญ ทำให้กลายเป็นตัวตลก หรือการยั่วให้ทหารญี่ปุ่นโกรธ ซึ่งถือเป็นการแก้แค้นในทางอารมณ์ของผู้ด้อยอำนาจประการหนึ่ง แต่ปฏิกิริยาของทหารญี่ปุ่นที่สื่อออกมา ก็เป็นผู้ที่ไม่มีอารมณ์ขันจะเล่นด้วย แต่พยายามใช้อำนาจทั้งโดยแสดงการเงี้ยวบงาอะไร และป็นเพื่อบีบบังคับให้เด็กทำตามความปรารถนาของตน ภาพนี้จึงยิ่งตอกย้ำให้เห็นความเป็นผู้ที่พร้อมจะทำความรุนแรงและข่มเหงแม้แต่ผู้หญิงและเด็ก ยิ่งกวีเล่ามาตั้งแต่ต้นว่าทหารทั้ง 3 นายอยู่ในอาการมึนเมา ก็ยิ่งสื่อให้เห็นแง่มุมด้านลบของพวกเขายิ่งขึ้นไปอีก

ทหารญี่ปุ่นในฐานะความแปลกใหม่และตื่นตา

อย่างไรก็ดี ทั้งภาพแทนความเป็นมนุษย์ที่มีแง่มุมอ่อนไหว และความเป็นกองกำลังที่ก่อความรุนแรงและข่มเหงผู้อ่อนแอของทหารญี่ปุ่นนี้ อีกภาพหนึ่งที่ยังแฝงฝังอยู่ในการนำเสนอของกวีก็คือ ความเป็นกลุ่มคนต่างชาติพันธุ์ที่มีวิถีปฏิบัติในชีวิตประจำวันที่แปลกตา (exotic) ดังที่กวีบรรยายถึงภาพการอาบน้ำ วัสดุที่ใช้ทำความสะอาดร่างกาย เป็นต้น

เหล่าญี่ปุ่นวางบรรดาสัมภาระ
แล้วเริ่มปฏิบัติร่างกายอย่างแข็งขัน
เปลื้องเสื้อผ้าง่ายดายไม่อายกัน
เสื้อผ้าสั้นผืนนิคปิดของลับ
จะวับวับแวมแวมหรือแพลมโผล่
เขาก็ปีกันได้ไม่ปรุงปรับ
กางเกงลิงไม้ใช้ให้เปลือยทรัพย์
เป็นสิ่งนับว่าใหม่ในสายตา
มะนาวสดผ่าสองก็ของแปลก

เขาจ่ายแจกครบครันกันถ้วนหน้า
คั้นให้จ้ำทั้งคู่ถูกยา
คงรักษาผิวหนังหรืออย่างไร
(ประมุข อุทัยพันธุ์, 2509, น.227)

หรือเมื่ออาบน้ำแต่งตัว ก็หุงหาอาหาร และรับประทานร่วมกัน กวีก็บรรยายภาพให้เห็นกิจกรรมสันตนาการอย่างผ่อนคลาย

เมื่อจัดการกับร่างกายไปเรียบร้อย
ก็ทยอยหุงข้าวกันเป็นการใหญ่
ต่างคนต่างหุงหาหาหึ่งใคร
เรียงกองไฟรายรอบขอบอาคาร
เสร็จบรรจุกอาหารผ่านกระเพาะ
เพลงไพเราะหลายทำนองร้องประสาน
ทุกคนแซมขึ้นรื่นสำราญ
สมชีวิตทหารผ่านสงคราม
(ประมุข อุทัยพันธุ์, 2509, น.228)

จากบทกลอนดังกล่าว จะเห็นได้ว่ากวีแสดงอารมณ์ความตื่นตาหรือแปลกประหลาดใจที่เห็นวิถีปฏิบัติบางอย่างของทหารญี่ปุ่น นอกจากการได้เห็นการใช้แก้อื้อเป็นที่นั่งถ่ายอุจจาระ ซึ่งสร้างความโกรธให้กับกวีแล้ว เราจะเห็นว่าในวิถีปฏิบัติอื่น ๆ กวีก็ไม่ได้ใส่อารมณ์ในเชิงลบแต่อย่างใด หากแต่สื่อสารออกมาด้วยความแปลกตาหรือตื่นใจ และพยายามที่จะทำความเข้าใจว่าเขาทำเช่นนั้นเพราะอะไร ดังเช่น การผ่าซีกมะนาวแล้วแจกจ่ายกันให้ดูตัว กวีก็สันนิษฐานว่าน่าเป็นเพราะต้องการทำความสะอาดหรือรักษาผิวหนัง หรือการใส่ผ้าเตี่ยวญี่ปุ่นอาบน้ำ กวีก็เห็นว่าเป็นของแปลก เพราะแทบจะเป็นการเปลือยกายอาบน้ำ ซึ่งในวัฒนธรรมไทยในยุคนั้นไม่มี

บทสรุป

นิราศปัตตานี เป็นวรรณกรรมที่เขียนขึ้นจากความทรงจำของกวีประมุข อุทัยพันธ์ ที่มีต่อเหตุการณ์ญี่ปุ่นยกพลขึ้นบกยึดเมืองปัตตานี ก่อนเคลื่อนพลไปยังแหลมมลายู การปะทะเกิดขึ้นภายในไม่กี่ชั่วโมง ตั้งแต่เช้าตรู่วันที่ 8 ธันวาคม 2484 ก่อนจะระงับไปภายใน 3-4 ชั่วโมง ภายหลังจอมพล ป.พิบูลสงคราม บรรลุข้อตกลงในลักษณะถูกบีบให้ยอมรับเป็นแนวร่วมของกองทัพญี่ปุ่น

กระนั้นก็ตาม นิราศปัตตานีก็บันทึกไว้ให้เห็นว่า ข้าราชการและชาวเมืองปัตตานีได้พยายามต่อต้านการรุกรานของทหารญี่ปุ่นอย่างกว้างขวาง กระทั่งมีผู้เสียชีวิตเกือบ 50 ราย ทั้งข้าราชการพลเรือน ยุวชนทหาร ทหาร และประชาชนทั่วไป ยังไม่รวมความเสียหายต่อทรัพย์สิน บ้านเรือน เงินทอง สถานที่ราชการ และห้างร้านต่าง ๆ อีกจำนวนไม่น้อย

นิราศปัตตานีจึงเป็นวรรณกรรมที่เป็นเครื่องแสดงให้เห็นถึงการสร้างความทรงจำเกี่ยวกับเหตุการณ์ครั้งสำคัญนี้ ขณะเดียวกันก็แสดงให้เห็นการสร้างภาพแทนทหารญี่ปุ่นที่มีลักษณะหลากหลาย ทั้งในฐานะมนุษย์ที่มีอารมณืความรู้สึก มีความอ่อนไหว เพียงแต่ภาพแทนนี้จะถูกนำเสนอให้

เป็นคุณลักษณะของปัจเจกบุคคล ขณะที่การนำเสนอภาพแทนทหารในฐานะหมู่คนหรือกลุ่มคน จะมีลักษณะความเป็นผู้ใช้ความรุนแรงและกดขี่ ช่มเหิงอย่างไร้มนุษยธรรม ส่วนการนำเสนอภาพวิถีชีวิตทั่วไปจะมีลักษณะเป็นกลุ่มชนที่มีความแปลกตาตื่นใจที่กวีพยายามที่จะเรียนรู้และสร้างคำอธิบาย

ภาพแทนทหารญี่ปุ่นดังกล่าวนี้สะท้อนกลับให้เห็นความเป็นคนไทยในสถานการณ์นั้นด้วยโดยอัตโนมัติ ดังเราจะเห็นว่า วรรณกรรมได้สื่อสารความเป็นคนไทยออกมาในลักษณะที่เป็นกลุ่มคน ผู้มีความรักและสามัคคีในการปฏิบัติภารกิจเพื่อปกป้องประเทศ ทั้งข้าราชการ ทหาร ตำรวจ ยุวชนทหาร และประชาชนทั่วไปล้วนแล้วแต่ได้ตั้งรับและต่อสู้ไปตามกำลังที่มี เพียงแต่ถูกบังคับให้สู้โดยไม่มีความพร้อม คนไทยในวรรณกรรมเรื่องนี้จึงเป็นคน ที่เสียเปรียบเมื่อเทียบกับญี่ปุ่นซึ่งแข็งแกร่งและโหดเหี้ยมกว่า อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี สุดท้ายแล้ว วรรณกรรมก็เสนอให้เห็นว่า เมื่อมีการเจรจาทำความเข้าใจกัน คนไทยก็พร้อมที่จะยอมรับอำนาจที่เหนือกว่านั้น คนไทยยังมีความสามารถในการจำแนกแยกแยะ มองเห็นแง่มุมอันอ่อนไหวและลึกซึ้งที่ซุกซ่อนอยู่ในความโหดร้ายและช่มเหิงรังแกนั้นได้ ■

เชิงอรรถ

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของการปริทัศน์วรรณกรรมเพื่อการพัฒนาหัวข้อวิจัยเรื่อง “130 ปีวรรณกรรมนิราศภาคใต้” ซึ่งอยู่ระหว่างการดำเนินการ

² การก่อตั้งหน่วยยุวชนทหารถือเป็นปฏิบัติการตั้งรับทางการทหารปฏิบัติการหนึ่งของกองทัพไทย เกิดขึ้นในสถานการณ์ตึงเครียดของโลกก่อนเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยใน พ.ศ.2481 กระทรวงกลาโหมได้ปรับปรุงแผนก 6 กรมจเรทหารบกขึ้นเป็นกรมยุวชนทหาร มีพันโทประยูร ภมรมนตรี เป็นเจ้ากรม มีกองบังคับการประกอบด้วยแผนกต่าง ๆ 4 แผนกได้แก่แผนกอำนาจการฝึก แผนกวิชาการ แผนกยุวชนทหารต่างจังหวัด โดยจัดให้มียุวชนทหาร 3 ประเภท คือ ยุวชนทหาร ยุวชนทหารนายสิบ และยุวชนนายทหาร นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย (ม.4-6) เป็นยุวชนทหาร นักเรียนอาชีวศึกษาเป็นยุวชนนายสิบ นิสิตนักศึกษามหาวิทยาลัยเป็นยุวชนนายทหาร โดยระหว่าง พ.ศ.2482-2483 มีการเปิดหน่วยยุวชนทหารในจังหวัดต่างๆ เพื่อตอบรับสถานการณ์พิพาทกับอินโดจีน ฝรั่งเศส ยุวชนทหารหน่วยฝึกที่ 57 จังหวัดหนองคาย หน่วยฝึก 61 จังหวัดสกลนคร และหน่วยฝึก 58 จังหวัดนครพนม ทำหน้าที่รักษาฝั่งแม่น้ำโขง ส่วนทางภาคใต้ มียุวชนทหารหน่วยฝึกที่ 52 ชุมพร หน่วยฝึกที่ 55 จังหวัดนครศรีธรรมราช และหน่วยฝึกที่ 66 จังหวัดปัตตานี (ดูสนั่น ชุมพรวิบูลย์, 2534, น.91)

- ³ การเสียชีวิตของพันตรีขุนอิงคฤหบดีบริหารนั้นเป็นผลมาจากการสื่อสารทางการทหารที่ผิดพลาด ดังที่มีเอกสารบันทึกไว้ว่า หลังได้รับแจ้งเหตุแต่เช้าตรู่ ท่านก็ได้ออกเดินทางจากกองพันที่บ่อทองโดยรถประจำตำแหน่ง มีส.อ.อุ เป็นพลขับ เมื่อมาถึงถนนสายปัตตานี-นาเกตุ กิโลเมตรที่ 15 ก็พบรถยนต์ของกองพันทหารปืนใหญ่จอดเสียอยู่บนสะพาน พลขับมองเห็นระยะกระชั้นชิดจึงหักพวงมาลัยหลบ จนรถพุ่งข้างทาง ท่านได้รับบาดเจ็บที่ศีรษะ ทหารติดตามทำแผลจนเรียบร้อยก็เดินทางต่อโดยรถของทหารปืนใหญ่เพื่อมุ่งหน้าเข้าสู่ตัวเมืองปัตตานี โดยระหว่างนั้นก็ได้รับแจ้งข่าวจากวิทยุทหารว่าข้าศึกตั้งกำลังอยู่ที่โรงฆ่าสัตว์ ซึ่งตั้งอยู่ในตัวเมืองปัตตานีฝั่งสถานีตำรวจ ขุนอิงคฤหบดีและกำลังพลจึงรีบเดินทางหมายจะไปโรงฆ่าสัตว์ แต่ปรากฏว่าเมื่อมาถึงบริเวณที่เป็นวิทยาลัยเทคนิคปัตตานีปัจจุบันซึ่งเดิมเคยเป็น “ด่านกักสัตว์” ก็พบกองกำลังทหารญี่ปุ่นตั้งรับอยู่แล้ว จึงถูกโจมตีโดยไม่ทันได้ตั้งตัว ท่านถูกกระสุนที่ศีรษะ ทหารนำส่งรักษาที่โรงพยาบาลหนองจิก แต่เสียชีวิตในเวลาต่อมา ภายหลังข้อเท็จจริงปรากฏว่า รายงานข่าวนั้นผิดพลาด แจ้ง “ด่านกักสัตว์” เป็น “โรงฆ่าสัตว์”
- ⁴ มีรายชื่อยุวชนทหารจากแหล่งอื่น ระบุรายนามไว้ว่าประกอบด้วย ยุวชนทหาร บุญช่วย เพชรแลบ ยุวชนทหาร อ้วน นุ่มนวล ยุวชนทหาร สนิท หงส์มณี ยุวชนทหาร ละม้าย เหมมณี และยุวชนทหาร ถวัลย์ อนันต์สิทธิ์ ทุกคนเป็นนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนเบญจมราชูทิศ
- ⁵ กวีทั้ง 7 ท่านได้แก่ “ภุมเรศ” หรือ ร.ต.ต.ขุนชัยเศรษฐศาสตร์ ผู้เขียน “นิราศชายแดนใต้” ซึ่งได้รับรางวัลชนะเลิศ ตริก พฤษะศรี เขียนนิราศปิ่น “วรรณลงกฎ” เขียนนิราศขนอม บุญครอง คารวังกูร เขียน นิราศหาดจำเริญ วีระ นาควานิช เขียนนิราศราไวย์ เข้า ชูดำ เขียนนิราศวัดถ้ำ และประมุข อุทัยพันธ์ เขียน นิราศปัตตานี

เอกสารอ้างอิง

- กองทัพภาคที่ 4. (2534). *50 ปีวีรไทย*. นครศรีธรรมราช: ค่ายวชิราวุธ.
- กิตติ รัตนฉายา. (2538). *ดับไฟใต้กับพรรคคอมมิวนิสต์มลายา*. กรุงเทพฯ: สหธรรมมิก.
- จุฬี ทิพย์รักษ์. (2558). *ความทรงจำ*. ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพนางจุฬี ทิพย์รักษ์ ณ เมรุวัดลาดพร้าว, กรุงเทพฯ.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2538). *ปากไก่และใบเรือ*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- ประมุข อุทัยพันธ์. (2509). *นิราศปัตตานี*. ใน *เปลื้อง วรรณศรี (บรรณานิการ)*. (2509). *นิราศ 25 เรื่องและวรรณคดีวิจักษณ์*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- พิเชฐ แสงทอง. (2552). *วรรณกรรมท้องถิ่นเชิงวิเคราะห์*. กรุงเทพฯ: ฝนกัญ.
- พิเชฐ แสงทอง. (อยู่ระหว่างการตีพิมพ์). “เพียงปลุกโรงปิดองค์พระทรงม้า มองเห็นว่าพอจะปล้ำมาทำได้”: อำนาจแห่งความปรารถนาของ “คนใต้” ในวรรณกรรมท้องถิ่นยุคก่อนการพิมพ์ศวรรษ 2440-2460, *วารสารปาริชาติ*.
- สนั่น ชุมวรรฐายี. (2534). การรบที่จังหวัดชุมพร. ใน *กองทัพภาคที่ 4. (2534). 50 ปีวีรไทย*. (หน้า 93-104). นครศรีธรรมราช: ค่ายวชิราวุธ.
- สุภาพร พลายนเล็ก. (2524). *นิราศสมัย. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.*